

**ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI**

Nuran KILIÇ

**MARCUS AURELIUS'UN
AHLAK VE SİYASET FELSEFESİNE BİR BAKIŞ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ

Yrd. Doç. Dr. Uğur Köksal ODABAŞ

ERZURUM - 2008

Bu çalışma Felsefe Anabilim Dalının Felsefe Tarihi Bilim Dalında jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

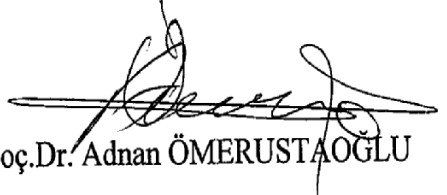
Y.Doç.Dr. Uğur Köksal ODABAŞ

Danışman/Jüri Üyesi

Prof.Dr. Mustafa YILDIRIM

Jüri Üyesi

Doç.Dr. Adnan ÖMERUSTAOĞLU

Jüri Üyesi

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. 12 / 09 / 2008

Prof.Dr. Vahdettin BAŞCI

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	II
ABSTRACT.....	III
ÖNSÖZ	IV
KISALTMALAR	V
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	
1. MARCUS AURELIUS’UN HAYATI VE ESERLERİ.....	7
İKİNCİ BÖLÜM	
2. MARCUS AURELIUS’UN AHLAK VE SİYASET FELSEFESİ	20
2.1. Marcus Aurelius’un Ahlak Felsefesi	22
2.2. Marcus Aurelius’un Siyaset Felsefesi.....	35
2.3. Marcus Aurelius’un Hem Ahlak Hem De Siyasetle İlgili Değerlendirmeleri	48
SONUÇ	50
BİBLİYOGRAFYA	52
ÖZGEÇMİŞ	54

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**MARCUS AURELIUS'UN
AHLAK VE SİYASET FELSEFESİNE BİR BAKIŞ**

Nuran KILIÇ

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Uğur Köksal ODABAŞ

2008 - SAYFA: V + 54

JÜRİ : Yrd. Doç. Dr. Uğur Köksal ODABAŞ

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM

Doç. Dr. Adnan ÖMERUSTAOĞLU

Yapılan bu tezin amacı, Stoa Okulu'nun önemli bir temsilcisi olan, Roma imparatoru ve filozof Marcus Aurelius'un ahlak ve siyaset alanındaki düşüncelerinin incelenmesidir. Bu tez iki bölümden oluşmaktadır: Birinci bölümde, ailesi, eğitimi ve imparatorluğu çerçevesinde, Marcus Aurelius'un hayatı hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde ise, Marcus Aurelius'un, 'Düşünceler' adlı yapıtındaki ifadeleri analiz edilerek, ahlak ve siyaset alanındaki görüş ve ilkeleri hakkında bilgiler sunulmuştur. Son tahlilde, Marcus Aurelius'un hayatı ve düşünceleriyle dikkate değer bir filozof olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar kelimeler: Stoa Okulu, Marcus Aurelius, ahlak, siyaset, erdem, evrenkent

ABSTRACT

MASTER THESIS

**A VIEW TO MARCUS AURELIUS'S
PHILOSOPHY OF MORALS AND POLITICS**

Nuran KILIÇ

Supervisor: Assist. Prof. Uğur Köksal ODABAŞ

2008 - PAGE: V + 54

Jury : Assist. Prof. Uğur Köksal ODABAŞ

Prof. Mustafa YILDIRIM

Assoc. Prof. Adnan ÖMERUSTAOĞLU

The aim of this thesis, research one of the important representative of Stoa school, Rome emperor and philosopher Marcus Aurelius's opinion about morals and politics. This thesis consist of two section: In the first section, gived information about Marcus Aurelius's family, education, emperorship and in general his life. In the second section, analysed the expressions of Marcus Aurelius in his work 'The Meditations' and in this context gived information about his morals and politics opinion and principles. In the final analysis, we reach this result that Marcus Aurelius, with his life and opinions, an important and remarkable philosopher.

Key words: Stoa School, Marcus Aurelius, morals, politics, virtue, cosmopolis

ÖNSÖZ

Özellikle siyaset ve ahlak... Günümüzde de çok tartışılan ve vazgeçilemeyen iki olgu değil mi? Acaba bu alanlardaki sorularımıza, günümüzden binlerce yıl önce değinen bu felsefede, etkin ve kalıcı cevaplar bulabilir miyiz? İşte, bilgelik ile egemenlik erkini kendinde toplamış bir örnek olarak, Marcus Aurelius karşımızda!... ‘Düşünceler’ adlı eserinde binlerce yıl öteden, kendi şahsında bizlere öğüt veriyor. Kulak vermeye değer; çünkü eseri tüm zamanların en büyük yapıtlarından biri olarak kabul görmüştür. Bu nedenle, önce birey olarak insanlara, sonra topluma ve devlete dolaylı olarak telkinlerde bulunduğu eseri ve görüşleriyle mutlaka okunması gereken Marcus Aurelius’u, araştırmamızda, umarım hakkıyla tanıtabilir ve Platon’un şu ünlü sözünü parlatabiliriz: “Hükümdarlar filozof, filozoflar hükümdar olsaydı, kentlerin yüzü ışırdı!”.

Bu noktada, Marcus Aurelius’un düşüncelerini öğrendiğimiz eseri, bir bakıma Stoa felsefesi ve ahlakının temellendirildiği mükemmel bir örnektir. İşte Aurelius’un bu özelliği, eserinin ve düşüncelerinin değerini gözler önüne sermektedir. Sırf bu nedenle bile, konuya dikkat çekebilme gayreti içerisinde gerçekleştirmeye çalıştığımız çalışmamamızın, iltifata değer olacağı umudunu taşımaktayız.

Çalışmam esnasında, gerek konunun seçiminde, gerekse oluşturduğum çalışmanın gözden geçirilerek düzeltilmesinde bana yol gösteren, yararlı katkılarda bulunan tez yöneticisi hocam Yrd. Doç. Dr. Uğur Köksal ODABAŞ Bey’e şükranlarımı sunuyorum. Diğer yandan, bu konuda beni cesaretlendiren tüm bölüm hocalarıma da minnetlerimi ifade ediyorum. Ayrıca, çalışmayı baştan sona okuyan, kaynak temini ve Fransızca eserlerden çeviriler hususunda yardımcı olan Prof. Dr. Sadık KILIÇ’a teşekkür ediyorum.

Erzurum, 2008

Nuran KILIÇ

KISALTMALAR

A. e.	: Aynı eser
A. g.	: Adı geçen
A. g. e.	: Adı geçen eser
Ans.	: Ansiklopedi
Bsk.	: Baskı
Bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
h. d.	: Hüküm sürdüğü dönem
Mad.	: Madde
Mak.	: Makale
s.	: Sayfa
Üniv.	: Üniversite
Vb.	: Ve benzeri
Yay.	: Yayınları

GİRİŞ

Çalışmamızın konusunu teşkil eden Marcus Aurelius'un düşünce öğretisi, bir bakıma Stoa Felsefesi ve ahlakının temellendirildiği mükemmel bir örnektir. Bu açıdan bakıldığında Stoa Felsefesinin tanımı ve karakteristiği hakkında detaylı bir inceleme, filozofun daha iyi anlaşılması için gereklidir. Bu bağlamda; "Stoa", eski Yunan'da pazar ve tapınakların etrafında yer alarak, kamusal bir alan oluşturan mimari yapılardır. Stoacılık adını, kurucusu olan Kıbrıslı Zenon'un ders verdiği, Atina Agorası'nın yanında bulunan Poikile Stoası'ndan (Resimli Stoa) almıştır. Peki nedir Stoa felsefesi?

"Stoa felsefesi düşünce tarihinde ilk defa uzun bir zaman parçası içinde geniş bir topluluğun ortaya koyduğu ortaklaşa bir felsefe olmuştur."¹ Öyle ki, yaklaşık beş asır boyunca Yunan-Roma toplumunda aktif ve belirleyici bir rol oynamıştır. Çünkü Yunan-Roma dini olan Paganizm ölüm, ölümden sonra insanı neyin beklediği, ruhun ölümsüzlüğü... gibi pek çok öge de dahil olmak üzere insanların ahlaki, toplumsal ve entelektüel gereksinimlerine cevap veremiyordu. Paganizm'in düşünen ve ölümsüz olan tanrıları; ne düşünen ne de ölümsüz olan hayvanlar ile, ölümlü ve düşünen insanlardan üstün olan, dünyanın bir parçası olarak dünyada yaşayan üç ırktan en üstünü olarak kendi hayatlarını sürdürürlerdi. Yani onların varoluşları metafizik olmayıp, dünyanın birer parçasıdır ve dünya düzeninde en üstteki basamağı oluştururlar.² Hal böyle olunca Paganizm, doğal olarak bireyin varoluşsal, metafizik kaygılarını sakinleştiren, onu mutlu kılan, selamete ulaştıran bir din olamıyordu. Örneğin, ölüm bir hiçlik, ebedi bir uyku hali olup, cesetten başka bir şey olarak görülüyordu. Bu kaygıyla baş edebilmek için Romalılar genelde mitosa sığınmışlar ve ölümü estetik bir forma sokarak acı ve kederden kaçmışlardır.

İşte tam bu noktada şöyle bir tespit yaparsak, felsefenin ve Stoacılığın işlevini daha iyi anlayabiliriz; "...bir çağın felsefesini toplumsal koşullar, kimi kez bireysel koşullardan daha fazla etkileyebilir. Bu dönemde de böyle bir etki vardır diyebiliriz..."³ İlk etapta Stoacı ahlak "üstün insan" olarak, tanrıların ölümlü denklere haline gelmeyi gerekli ve mümkün görüp salık vermiş ve vaat etmiştir. Böylece bireye iç daralmalarından, kaygılarından kurtulup, mutluluğu kazanmanın yolunu göstermiştir.

¹ Afşar Timuçin, Düşünce Tarihi 1, Bulut Yay., 5.bsk., 2000, s. 363

² Philippe Aries- Georges Duby, Özel Hayatın Tarihi 1, Roma, İmparatorluğundan 1000 Yılına, Çev. Turhan Ilgaz, Yapı Kredi Yay., 1. bsk., İstanbul, 2006, s. 225

³ Bertrand Russell, Batı Felsefesi Tarihi 1, Çev. Muammer Sencer, Say Yay., İstanbul, 2002, s. 415

Bu nedenle denilebilir ki, Antik düşünürlerin felsefesi, modern zamanlarınkinden farklı olarak, ahlakı çıkarıcı bir hedefe, mutluluğa dayandırmıştır.⁴ Yani ahlaki emirleri dayatma yoluna gitmeyip, buna karşılık mutluluğu vaat etmişlerdir.

Peki insan nasıl daha güçlü kılınıp, kaygılarından ve anlamsız arzularından arındırılabilir? Her şeyden önce birey zihnini ikna ederek bunu başarabilir ki, bu çözüm yolu, Stoa felsefesinin akılcı bir çaba olduğuna işaret ediyor. Nitekim, Stoacılık başlangıçtaki şekliyle bireye, eleştirel aklı sayesinde, kendisini yeterlilik ve yetkinliğe ulaştıracak doğal eğilimi fark eder ve bunu cesaretle izlerse, işte o zaman, tanrılar gibi kendine yeterli olmayı ve kaderin, yıkıcı ve bireysel yapıyı olumsuz etkileyen darbelerine, bilinçli bir biçimde kayıtsız kalabilmeyi öğretmekteydi. İnsanlardan, tanrılardan, rastlantı ve ölümden çekinmeden yaşamak üzere, şeylerin doğasına dayanan–yani felsefece temellendirilmiş olan–bir reçete olarak Stoacılık, güçlü bir zihin durumuna ulaşarak, anlamsız arzuların küçümsenmesine ölümün küçümsenmesini de eklemektedir.

Öyle ki, eğer bir insan hasta ya da işkence görmüşse, kendi bedeninde ya da kendi sitesinde artık insanca bir varoluş sürdüremiyorsa, intihar izin verilen, hatta tavsiye edilen bir seçenek olarak görülmektedir. Hatta, herhangi bir bedeni zorunluluk, çıkmaz ya da bunalım söz konusu olmaksızın seçilen ‘gönüllü ölümler’ kabul görüyor, hayranlıkla karşılanıyordu. Çünkü intihar eden kişi, felsefi açıdan doğru olan bir fikri, kanıyla imzalamış, böylece de bütünlüklü bir kimlik ortaya koymuş oluyordu. Yalnızca yaşanmış olan zaman değerliydi ve bu zamanın uzunluğu onun değerini artırmıyordu. Ölümün ebedi huzuru içinde gerçekleşen intihar da, bu sebeple, para ve yüksek görevler gibi boş kazanımları yadsıyan özel bir dinginlik ülküsüdür.⁵

Us ve doğa ile uyum içinde yaşamının, mutluluk kaynağını oluşturduğu anlayışı içinde Stoa Ekolü, akıp gitme ve eskiyip eprimeye karşı, işte tam da bu sebeple hep ümitli olmayı vaat etmiştir... Ünlü yazar Alain de, Stoalılardan söz ettiği satırlarında işte bu can alıcı noktaya şu tümcelerle değinmektedir: “Stoalılarının sahip olduğu tinsel gücü herkes bilir. Kin, kıskançlık, korku, umutsuzluk gibi hisleri akıl süzgecinden geçirirler ve onları tıpkı usta bir arabacının atları idare ettiği gibi yönetirler, dizginlerini ellerinde tutarlar. Onların en beğendiğim düşünceleri, (...) geçmiş ve gelecek hakkında olanlardır. “Biz ancak içinde bulunduğumuz anı yaşarız. Ne geçmiş, ne de gelecek bizi

⁴ Aries - Duby, Age. , s.227

⁵ Aries – Duby , Age. , s.59-249

ilgilendirir. Çünkü geçmiş artık yok, gelecek ise zaten yok” derler. Doğru. Geçmiş ve gelecek ancak biz onları düşündüğümüz sürece vardır. Bunlar birer fikirdir, birer olgu değil”⁶.

Zaten, ulaşılan bu zihin seviyesinden sonra insanın istenci de peşinden gelecektir.

Stoacılık özellikle yöneticilere hitap etmiş ve sonunda kültür hayatının hatta klasik eğitimin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Onlar konformizmlerini öylesine mükemmel ortaya koymuşlardır ki, özellikle Roma dünyasında filozof “ahlak misyoneri” olmuş ve Stoacılık herkesin saygı duyduğu, kurulu düzene uygun düşünceler içeren, adeta bir resmi ideoloji haline gelmiştir. Fakat sonraları, özellikle ahlak konusunda yoğunlaştıkları için de, dinsel bir niteliğe doğru gelişme göstermiştir.⁷

Bu felsefe, kurucusundan itibaren başlayarak hızla yayılıp gelişmiş ve en önemli düşünürlerini, başlarda ve özellikle en son dönemlerinde çıkarmıştır.⁸ Uzun bir zaman dilimine yayıldığı için de (M.Ö. 300-M.S. 180, Stoacılık’ta, “seçmecilik” eğilimi ağır basmış ve eklektik bir karakter sergilemiştir. Bu sebeple de dogmaları çok karışıktır; bir kişinin ortaya koyduğu bir eserden çok, asırlar boyunca, kısmen değişikliklere uğramış doktriner bir yapı sergilemektedir. Örneğin, Stoacılığın kurucusu kabul edilen Zenon sırasıyla, Kinik Krates, Megara Okulu’ndan Stilop ve Akademia’dan Ksenokrates ve Polemon’un öğrencisi olmuş, öğretilerini de Kinikler ve Herakleitos’tan etkilenerek oluşturmuştur. Sonraki dönemde Platonculuğun Atina’daki takipçileri olan Akademia şüphecilerinin eleştirileri yoluyla, bu felsefe anlayışında Platonculuğun ve Aristoteles’in de etkileri görülmüştür. Son döneminde ise, ilk dönemdeki görüşlere bir dönüş yapılmış ve bu görüşler geliştirilmiştir. Su nedenle de kimi filozoflar, orta dönemdeki farklılaşmaları bir sapkınlık olarak değerlendirmişlerdir.

Bu eklektik yapı içinden, mesela kurucusu Zenon’un, çok sonraları bile Hegel gibi filozoflarda yaşadığına tanık olduğumuz bir takım düşünceleri dikkat çekici görünmektedir. Kozmik Us’un düzenliliğinin bir aynası konumundaki evrende gözlemlenen ve bizi ilkeler anlayışıyla yüz yüze getiren ‘ebedi kozmik dönüş öğretisi’ bunlardan birisidir. Şöyle ki: “[Zenon’a göre], bütün varlıklar tek bir sistem meydana getirirler, Tabiat ise değişmez yasalarla yönetilir. Dünya, başlangıçta, ateş, hava, su ve

⁶ Alain Chartier, Mutlu Olma Sanatı, Çev. S. Neval Şimşek, Kaknüs, 2. bsk., İstanbul, 2005, s. 90.

⁷ Macit Gökberk, Felsefe Tarihi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1996, s.15

⁸ Timuçin, Age. , s.363

topraktan ortaya çıkmış olup, er ya da geç, büyük bir kozmik kaos ve karmaşa meydana gelecek; bunun peşinden de yaratma süreci yeniden başlayacak ve bu sonsuza değin devam edecektir. Öyleyse, denilebilir ki, Stoacılık, ebedi dönüş doktrinini öğretmektedir”⁹.

Öte yandan, sosyolojik iki kavram olarak, ‘evrensel kardeşlik’ ve ‘dünya yurttaşlığı’ kavramlarının da, Stoa felsefe ekolü için önemli olduklarını öğrenmekteyiz... Nitekim, Dinler Sözlüğü’ne Stoacılık maddesini yazan Pike, bu hususa şöyle dikkat çekmektedir: “Erdemin biricik iyi olduğunu, bu sebeple, sırf erdemli olmak için iyiyi yapmak gerektiğini öğütleyen Stoacılık, evrensel kardeşliği öğütlemekteydi; bazı Stoalılar da gelecek hayata inanmaktaydılar...”¹⁰. Stoalı filozoflardan Seneca da, Stoa düşüncesi için öngördüğü ilkeler içinde, evrensel kardeşlik ilkesini de zikreder ve ‘bütün insanlık için evrensel bir sevgi’ duyma gereğini vurgular...”¹¹.

Diğer yandan evrene aidiyet ve yaratılışsal köken birliği bağlamında, beşeri ve sosyal açımlı bir kavram olarak, ‘dünya yurttaşlığı’ kavramının gelişmesini de, Heater’ın ifadeleriyle söylersek, Stoalılara borçluyuzdur¹². Heater’ın tahliline göre, kendini devlete adama ve kamu hizmeti sorumluluğu erdeminden sonra gelen ve, ikinci temel ilkeyi teşkil eden erdem ise, “evrensel ahlaki iyi davranış yasası uyarınca yaşayarak insanın bir dünya yurttaşı olacağı inancıdır. Dolayısıyla, “demektedir Heater, “stoacılık, bireyin erdemli bir siyasal varlık olarak hem devletine hem de evrensel doğa yasasına bağlı olması ve derinden bağlılık duyması gerektiğini öğretmiştir. Çünkü o, hem polis’in, ‘kent’in, yasal, anayasal olarak var olan devletin hem de cosmopolis’in, ‘dünya kenti’nin, mecazi, temsili evrensel ahlak toplumunun üyesidir”¹³.

Tüm insanlık ailesini kapsamına alması bakımından değerlendirildiğinde, öyle görülüyor ki, Stoa felsefesindeki bu ‘dünya yurttaşlığı kavramı’, “insanlığın kesin, hiç değilse olası homojenliğini varsayıyor. Yani tüm insanların kültürel ve etnik farklılıklarının yüzeysel olduğunun kabul edilebileceğini varsayıyor. Böyle bir anlayış, dünyanın Yunanca konuşan kültürlü insanlar ve Yunanca konuşmayan, anlaşılmaz

⁹ Royston E. Pike, Dictionnaire des Religions, Presses Universitaires de France (PUF), Paris, 1954, s. 295.

¹⁰ Pike, Dictionnaire des Religions, s. 295.

¹¹ Sarp Erk Ulaş, Felsefe Sözlüğü, Bilim ve Sanat [Yayımları], Ankara, 2002, s. 747.

¹² Derek Heater, Yurttaşlığın Kısa Tarihi, Çev. Meral Delikara Üst, İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 158.

¹³ Heater, Yurttaşlığın Kısa Tarihi, s. 61

sesler çıkaran barbarlardan oluştuğuna dair Yunan inancıyla doğrudan çakışıyor.”. Bir başka ifadeyle diyebiliriz ki, “Stoacılar, akıl yürütebilen tüm insanların türdeşliğine vurgu yapmıştır”¹⁴.

Yine Heater’den alıntılatacağımız şu pasajlar, ‘dünya yurttaşlığı’ anlayışına önemli bir açılım kazandıracak nitelikte görünmektedir. Buna göre, “Yeni Stoacıların en etkili, hayatının büyük bir bölümünü Benelüks Ülkeleri’nde geçiren Justus Lipsius idi. ‘Tüm dünya bizim ülkemizdir’ demiş (Lipsius, 1939, I. 1x) ve muhtemelen ilk kez MS birinci yüzyılda Epictetus tarafından anlatılan şu hikayeyi hatırlatmıştı: Hangi ülkeden olduğu sorulduğunda, Socrates hiçbir zaman bir Atinalı olduğunu söylemez, ama ‘Ben evrenin bir yurttaşım’ dermiş. Lipsius’un eserlerinden etkilenen Fransız denemeci Montaigne de daha sonra, kendi kozmopolitan eğilimini desteklemek için Socrates’in bu öyküsünü kullanmıştır”¹⁵.

Kozmik Us ve doğaya uygun yaşama coşkusuyla romantik bir derunilikten beslenen ve, bize mistisizmi hatırlatan böylesi bir anlayış, bu günün dünyasından bakıldığında son derece anlamlı ve takdire şayan görünmektedir.

İşte, çalışma çerçevemiz açısından bakıldığında, Son Stoa döneminin son filozofu olan ve, Adivar’ın da belirttiği gibi, eserleri, Stoa felsefesinin Roma’da ulaştığı en yüksek noktayı işaretleyen¹⁶ Romalı imparator Marcus Aurelius da özellikle ahlak ve siyaset alanlarında görüş bildirmiş ve bütün Stoacılar gibi O da mutluluk ahlakını ve kozmopolitanizm’i, yani ‘Evren Kente uygun yaşama ilkesi’ni savunmuş, fakat farklı görüşler de ortaya koymuştur: Mistisizme eğilimlidir, beden ile ruh ayrımı onda daha kesindir ve ruhun ölümsüzlüğüne inanır. Hatta, Zeller’in belirttiğine göre “Aurelius ruhun ölümünden bir zaman sonra Tanrı’ya döneceğini savunmuştur”¹⁷.

Şimdilik, kısaca belirtmek gerekirse, ömrünü sınır boylarında savaşarak geçirmesine rağmen, düşünce tarihinde onun kişiliği dürüstlüğün, iyiliğin, hoşgörünün, çalışkanlığın, ruh soyluluğunun, kısacası yetkin insan olmanın simgesi olarak görülmüştür.¹⁸ Yunanca olarak kaleme aldığı ve, daha sonra geniş biçimde ele alacağımız üzere, notlarından derlenen “Düşünceler” adlı eseri, özellikle bir kendi

¹⁴ Heater, Age., s. 64.

¹⁵ Heater, Age., s. 158.

¹⁶ Adnan Adivar, Tarih Boyunca İlim ve Din, Remzi Kitabevi, 2. Basım, 1969, s. 87.

¹⁷ Eduard Zeller, Grek Felsefesi Tarihi, Çev. Ahmet Aydoğan, Say Yayınları, 2. bsk., İstanbul, 2008, s. 362.

¹⁸ Timuçin, Age. , s. 356

kendine sorgulama ve öğüt niteliğindedir. Bir bakıma o, Roma hukukunun, Stoa kökenli olduğu kabul edilen üç ana ilkesi olan dürüst yaşamak, hiç kimseyi incitmemek ve herkese kendi hakkını vermek ilkelerini kişilik ve davranışlarında birleştirmiş bir filozof imparator olarak da değerlendirilecektir.¹⁹ Çünkü, bu felsefenin ilkeleri doğrultusunda onun da benimsediği gibi, şan ve şöhret de dahil olmak üzere, her şey geçicidir. Hiç kuşku yok ki zaman, “insanın uçarken görüp gönül verdiği bir serçenin, daha ona sevdalanır sevdalanmaz, kanat çırparak gözden yitip gidişine”²⁰ benzer. Öyleyse ne yapmalı? Sığınabilecek en dingin, en huzurlu liman olan içimize dönmeli ve felsefeye yönelmeliyiz.

Aurelius eserinde özellikle evren, insan, yaşam, ölüm gibi konuları ele almış ve yapıtı tüm zamanların en başarılı eserlerinden biri olarak kabul edilmiştir.

¹⁹ Marcus Aurelius, Düşünceler, Çev. Şadan Karadeniz, Yapı Kredi Yayınları, Cogito, 1. bsk., İstanbul, 2004, s. 7

²⁰ Aurelius, Age., s. 20

BİRİNCİ BÖLÜM

1. MARCUS AURELIUS'UN HAYATI ve ESERLERİ

Bu bölümde biz, Filozofumuz Marcus Aurelius'un, kısaca eskizini çizdiğimiz Roma İmparatorluğu perspektifi içinde, çocukluğundan ölümüne değin geçirmiş olduğu yaşam safahatını sunmaya çalışacağız. Burada sunacağım biyografik bilgiler, hiç kuşku yok ki, bu konuda müracaat edilebilecek kaynaklarla çerçevelenmiş olacaktır.

Marcus Aurelius'un yaşamı hakkındaki en eski bilgi kaynağı, Iulius Capitolinus tarafından kaleme alınmış olan, ' Historia Augusta' adlı bir biyografik eserdir. İfade edildiğine göre bu eser, "İmparator Hadrianus'tan Numerianus'a kadar Roma İmparatorlarının ve imparatorluk tahtında hak iddia edenlerin yaşamlarını anlatan biyografiler koleksiyonu"²¹ olup, bu karakteristiği ile anılmaktadır. Bu sebeple de bu biyografik eser, o dönemin karakteristik yazın özelliği olmak üzere pek çok mucizevi olay ve kehanete dayanan dedikodular içerse de, Antikçağ'dan günümüze ulaşan en önemli eserlerdendir. Marcus Aurelius'un bu eserdeki yaşamöyküsü de, işte bundan ötürü, en güvenilir olanlardandır. Eserin yazarı Iulius Capitolinus, aynı zamanda Marcus Aurelius'u evlatlık edinen İmparator Antoninus Pius ve Marcus'un diğer evlatlık kardeşi olan Lucius Verus'un biyografilerini de yazmıştır. Diğerleri arasında bilhassa Marcus Aurelius'un yaşamöyküsünde dikkati çeken nokta, yazarı tarafından, Aurelius'un hoşgörülü ve demokratik anlayışına yapılan övgülerdir²².

Marcus Aurelius (26 Nisan 121-17 Mart 180),Ailesi ve İlk Yılları: "Tam adı CAESAR MARCUS AURELIUS ANTONINUS AUGUSTUS olup, asıl adı ise, (161'e değin) MARCUS ANNIUS VERUS (d. 26 Nisan 121, Roma-ö. 17 Mart 180, Vindobona [Viyana], ya da Sirmium, Pannonia), 161-180 arasında Roma imparatoru."²³ M.S. 121 yılı, 26 Nisan'ında Roma'da Caelius tepesinde bir villada doğmuştur. Babası Annius Verus, İspanya'nın Succuba şehrinden, annesi Domitia Lucilla ise, iki kere Consul'lük yapmış Calvisius Tullus'un kızıdır.²⁴ İspanya kökenli bir aileden gelen Marcus Aurelius, onu tanıyanlarca, bugüne kadar yaşamış insanların en

²¹ Çiğdem Menzilioğlu, Historia Augusta, Filozof- İmparator Marcus Aurelius Antoninus, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2002, s. IX

²² Menzilioğlu, Age. , s. 11

²³ Ana Britannica, "Marcus Aurelius" mad., c. 15, s. 338

²⁴ Oktay Akşit, Roma İmparatorluk Tarihi (MÖ. 27- MS. 192), İst. Üniv. Edb. Fak. Yay., İstanbul, 1976, s. 221

soylusu olarak anılmış²⁵ ve zihinlerde ‘soyluluk ve erdem’ sözcükleriyle yan yana olarak yer etmiştir. Babası, O henüz üç yaşındayken ölür. Babasının ölümünden sonra dedesi Marcus Annius Verus tarafından evlat edinilir ve dedesi tarafından²⁶ yetiştirilir. Belki derin kökleri dedesinin ona göstermiş olduğu bu ilgi ve sevgide olmak üzere, aile sevgisi, Stoa felsefesi için olduğu gibi, Marcus Aurelius için de daima son derece önemliydi.

Bir gün, Stoacı bir filozof, aile sevgisi konulu bir söylev vermiş; bu sevginin aynı zamanda Akıl demek olan Doğa’ya tekabül ettiğini ve bunun yaratılışsal bir sonucu olarak da çocukların annelerini, sütannelerini ve hocalarını sevdiğini anlatmıştı. Nitekim Marcus’un bizzat kendisi de, hem biyolojik babasından, hem üvey babasından ve hem de, aynı zamanda lalası olan hocası Fronto’dan kusursuz bir sevgi ve merhametle söz etmiş²⁷; belki de bu sebeple, özellikle ‘yurttaşlık’ bilinci, görev ahlakı gibi konularda, içtenlik ve derinden sevginin önemine hep vurgu yapmış idi...

Çocukluğu: Bir düşün ve yazın dergisinde de yer aldığı üzere, “Marcus Aurelius çocukluğunda bile hep ciddi ve ağırbaşlıydı. Her zaman, düzenlenen şenliklerde bile derin düşünceler içindeydi.”²⁸ Daha on iki yaşında kendini felsefeye adanmış bir “harika çocuk” tu. “Ne var ki”, demektedir Heater, “siyasette faal bir ailenin evladı olarak doğmuş ve kuşkusuz istemeye istemeye kamu hayatına da sokulmuştu”²⁹. Diğer yandan, eğitimine olan bu düşkünlüğü bünyesini zayıf düşürecek kadar da zahmetliydi. Sadece özel hocalardan ders almadı, halk okullarına da katıldı.

Marcus, daha sekiz yaşındayken katıldığı bir din adamları toplantısında, tanrılar tarafından kendisine imparatorluğunun haber verildiği söylenir. Geleneksel olarak yapılan törende, şeref sedirine attığı tacının, eliyle koymuş gibi savaş Tanrısı Mars’ın başına konduğundan söz edilir.³⁰ Bu durum, yıldızının parlaklığının daha çocukken göz kamaştırıcı olduğunun da bir işareti sayılmıştır. Bütün bunlara rağmen Marcus, her zaman tedbirli, alçakgönüllü, ağırbaşlı ve nezaketli kalmıştır.³¹ İmparatorluk ailesinden biri olmasına ve pek çok ayrıcalığa sahip bulunmasına rağmen, bu özelliklerini

²⁵ Timuçin, Age. , s. 356

²⁶ www.wikipedia.org/wiki/marcus_aurelius

²⁷ Aries - Duby , Age. , s. 27

²⁸ Pelin Özgür, “Marcus Aurelius”, K Dergi (yerel, süreli, haftalık yayın), sayı: 24, 16 Mart 2007, s. 25

²⁹ Heater, Yurttaşlığın Kısa Tarihi, s. 62.

³⁰ Menzilcioğlu, Age. , s. 17

³¹ Menzilcioğlu, Age. , s. 18

içtenlikle devam ettirmiş; her zaman tutumlu, dikkatli ve saygılı davranmayı sürdürmüştür.

Gençliği: Marcus, kendisindeki imparatorluk ışığını ilk fark edenlerden olan ve Marcus'u evlat etmesi koşuluyla Antoninus Pius'u halef imparator ilan eden Hadrianus'un gözetiminde yetiştirildi. Bu özenin sonucunda, genç yaşına rağmen, ona pek çok da nişan verildi.

Daha on yedi yaşında, imparator Hadrian'ın halefi ilan ettiği ve kendisiyle beraber, üvey kardeşi olarak Lucius Aurelius Verus'u da evlat edinen, kendinden önceki imparator ve üvey babası olan Antoninus Pius tarafından, 138 yılında halef imparator olarak gösterildi. Marcus babasına karşı her zaman hürmetkar bir evlat oldu; ona sevgi ve saygısından hiçbir zaman ödün vermeden yaşadı. Babası da onu her zaman sevdi ve takdir etti.³²

Eğitimi: O dönemdeki pek çok Romalı genç gibi, ilk önce şansını şiirde ve hitabette denedi. Edebiyat, dram, musiki, geometri, Grek grameri ve Latince'yi zamanın en tanınmış öğretmenlerinden öğrendi. Az yukarda da belirtildiği gibi, daha on iki yaşlarındayken felsefeye ilgi duymaya başladı ve Stoa felsefesinin ünlü isimleri ona hocalık yaptılar.³³ Yani, felsefe için diğer bilim dallarının tümünden vazgeçti ve kendisini Stoacı felsefeye adadı. Ancak ne var ki, yönetim işlerine de ilgisiz kalamadı³⁴; ne var ki o, vicdanlı bir yönetici olmakla kalmayıp, Stoa okulunun önde gelen düşünürlerinden birisi olmayı da başarmıştı³⁵ ..

Hocalarına olan minnettarlığını ise, "Düşünceler" adlı eserinin birinci kitabında, uzun uzun dile getirmekte ve hepsine ayrı ayrı teşekkür etmektedir. Hatta o, hocalarına teşekkür etmekle yetinmeyerek, onlara o kadar değer verip saygı göstermiş ki, imparator olduktan sonra onları önemli görevlere getirmiş ve hatta altın heykellerini diktirmiştir³⁶.

³² George Long, The Harvard Classics, Edited By Charles W. Eliot, The Meditations of Marcus Aurelius, Translated By George Long, With Introductions and Notes, P. F. Collier and Son Corporation, New York, 1986, s. 304

³³ Akşit, Age. , s. 221

³⁴ Long, Age. , s. 302-303

³⁵ Heater, Yurttaşlığın Kısa Tarihi, s. 60.

³⁶ Menzilioğlu, Age. , s. 17

Hocaları: Marcus Aurelius'un ilk öğretmeni, edebiyatçı Euphorio'dur.³⁷ İmparator olduktan sonra Marcus'un danışmanı olan Iunius Rusticus'tan, Platon'cu bir filozof olan Bacchius'tan, eğitimi için Roma'ya çağrılan Stoacı ve Sofist bir filozof olan Apollonius'tan felsefe dersleri almıştır.³⁸ Diognetus resim öğretmeni, Frigya'lı Alexander Yunanca öğretmeni, Cornelius Fronto ise hitabet öğretmeni olmuştur.³⁹ Çağın önemli hatiplerinden olan Cornelius Fronto ise Marcus'un retorik, bu günkü ifadeyle 'güzel konuşma ve hitabet' öğretmenidir. Aralarında ise, öğrenci-öğretmenlik ilişkisinin çok ötesinde, sıkı bir dostluk bulunmaktaydı. Antoninus'un yönetimi sırasında Marcus Aurelius'un hayatı, işte hocası Fronto ile olan yazışmalarından dolayı kesintisiz olarak bilinmektedir.

Burada önemlilerini zikrettiğimiz hocalarının dışında, tiyatro, müzik, geometri ve hukuk alanlarında da dönemin en ünlü ve saygın hocalarından eğitim gördüğü de, yine belirtilen hususlardandır.

Eserleri: Marcus Aurelius'un, Stoa felsefesi üzerine yazdığı "Düşünceler" adlı eseri aynı zamanda bir öğüt niteliğinde olup, bireysel düzlemde içe dönük spekülasyon, dışa dönük olarak da temaşa ve müşahede karakterli, "bir tür içten ve metafizik bir günlük"⁴⁰ olarak değerlendirilmektedir. Eser ilk olarak 1558'de yayınlanmıştır.⁴¹ Marcus Aurelius yalnızca Stoa felsefesi üzerine yazmakla kalmamış, daha dikkat çekici olanıysa, Stoacı ilkelere göre yaşamaya da özen göstermiştir. Yani bir bakıma o, yaşadıklarını kaleme alırken, öten yandan da, yazdıklarını yaşamak suretiyle, bir teori-pratik birlikteliğini gerçekleştirmiştir. Bütün bunlara karşın, imparatorluğu döneminin çoğunda savaşmak zorunda kalması ve bu eserini de savaş alanlarındaki ordu karargahlarında kaleme almış olması kaderin bir cilvesidir. Çünkü Marcus'un, yaşamının önemli bir kısmını kan ve göz yaşı ortamında geçirmiş olmasına karşın, hayret verici bir şekilde "hilmin, şefkatin, müsamahanın, merhametin, insana ve insani olan her şeye saygının canlı örneği olduğu söylenir"⁴².

³⁷ Menzilioğlu, Age. , s. 16

³⁸ Aurelius, Age. , s. 7

³⁹ Aurelius, Age. , s. 36

⁴⁰ Jean Brun, Stoa Felsefesi, Çev. Medar Atıcı, İletişim Yay. , İstanbul, 2006, s. 28

⁴¹ Heater, Yurttaşlığın Kısa Tarihi, s. 58

⁴² Hamdi Ragıp Atademir, Filozoflara Göre Felsefe, Atademir Yayınevi, 1947, s. 96

Diğer yandan, bilgeliği, insan ve doğa sevgisi ile temayüz etmiş olmasına karşın, bu aydınlanmış imparator filozofun, o zamanlar kötü niyetli ve tehlikeli olarak görülen Hıristiyanlara karşı hoşgörüsüz davranmış olması⁴³, onun kişilik tahlili bakımından dikkat çekici bir noktadır. Nitekim bu noktaya temas eden Zeller, onun böyle bir davranışı seçmesinde, Hıristiyanlığa dair gözlemlerinden edindiği izlenim ve kanaatlerin etkin olabileceğini belirterek der ki: “Belki de kişisel deneyiminden (I, 17; XI, 3), tesirinin çürütücü ve bozucu olduğuna kani olduğu Hıristiyanlara sert ve haşın davranışı imparatorun umumi mülayemetine ve müsamahasına keskin bir tezat teşkil eder”⁴⁴.

Marcus Aurelius’un eseri, büyükbabasına, babasına, üvey babası başta olmak üzere ailesine, öğretmenlerine ve en sonunda da tanrılara karşı minnetlerini sunmasıyla başlar ve, daha sonra da inceleyeceğimiz üzere, pek çok konuya serpiştirilebilecek bir şekilde, didaktik bir üslupla devam edip gider. Genel bir ifadeyle söylemek gerekirse, Aurelius’un Düşünceler adlı eserinde genel bir görüş olarak, insan-evren ve tanrı bağlamında şu tema ortaya konulmaktadır: “evrenin evrensel bir us tarafından yönetilen bir birlik taşıyor olması gerçeği karşısında, insan tininin tanrısal usun bir parçası olması nedeniyle, bütün dünyasal kötülüklerin ortasında yaşamak zorunda olmasına karşın, iyi olarak kalma yetisini taşıyor olması..”⁴⁵.

İmparatorluk Süresi: Marcus Aurelius Antoninus, 96-180 yılları arasında görev yapan ‘ Beş İyi İmparator’ dan-ki bunlar Nerva, Trajan, Hadrian, Antoninus Pius ve Marcus Aurelius’tur-sonuncusudur.⁴⁶ Marcus Aurelius, M. S. 161-180 yılları arasında⁴⁷ imparatorluğun başında kalmış ve imparator olarak kaldığı bu zaman diliminden, Aurelius’ların altın çağı olarak bahsedilmiştir.

İmparatorluğu: Roma’nın bu ‘ilk ve son filozof imparatoru’nun yönetiminin siyasi tutarlılığı o denli belirgin olmuştur ki, O’nun ölümünden sonra Roma

⁴³ Pike, Dictionnaire des Religions, s. 204.

⁴⁴ Zeller, Grek Felsefesi Tarihi, s. 315.

⁴⁵ Ulaş, Felsefe Sözlüğü, s. 747.

⁴⁶ Anthony Birley, Marcus Aurelius, A Biography, Yale University Press, New Haven and London, 1987, s. 11

⁴⁷ Norman Davies, Avrupa Tarihi, Çev. Ed. Mehmet Ali Kılıçbay, Çev. Burcu Çığman, Elif Topçugil, Kudret Emiroğlu, Suat Kaya, İmge Kitabevi, İstanbul, 2006, s. 217.

İmparatorluğu tam anlamıyla bir çöküş dönemine girmiştir.⁴⁸ Böylesine olumsuz bir süreçte ise, Roma İmparatorluğunun altın çağının simgesi kabul edilmiş babası Aurelius'un aksine, Roma'nın gelmiş geçmiş en zalim hükümdarlarından biri olarak tanımlanan oğlu Commodus'un (hd. 180-192) da payı büyük olmuştur. Yönetim periyotları ve özellikleri bakımından bakıldığında, şurası muhakkaktır ki, Marcus Aurelius'un hem insani hem de bir imparator olarak gösterdiği bu başarılarında, diğer imparatorlardan farklı olarak aynı zamanda bir filozof oluşunun da katkısı, kuşkusuz büyüktür.⁴⁹ O'ndaki bu yeteneği ve cevheri gören, bu sebeple de imparatorluğun başına geçmesi için onu evlatlık edinmek isteyen kişi ise imparator Hadrianus olmuştur. Çünkü o dönemde imparatorluk babadan oğla geçmiyor, taht evlat edinilerek yetiştirilen yetenekli çocuklara devrediliyordu. Böyle bir miras hukuku sonucunda imparator olan Marcus Aurelius'un, askerlere ya da halka bu nedenle bir borcu yoktu ve hem orduyu hem de halkı sınırları içinde tutmayı bildiğinden, öldüğünde dengeye kavuşmuş bir devlet, imparatorluk bıraktı.⁵⁰ Ama Aurelius tahtını, evlat edineceği yetenekli çocuklardan birisi yerine, oğlu Commodus'a devretmiştir. Gel gör ki, oğlu hiçbir zaman onun gibi bir devlet adamı olamamış, tam aksine vahşi hayvanlarla dövüşebilecek kadar güçlü bir erkek olmayı iyi bir devlet adamı olmaya tercih ederek, "gladyatör imparator" namıyla da tarihe geçmiştir.

Aurelius imparator olunca hoşgörülü, adaletli ve tutarlı yönetimiyle başarılı olmuş ve çok sevilmiştir. Öyle ki, yerinde gözü olan komutan Avidius Cassius, imparatorun hastalığını bahane ederek O'nun öldüğü haberini yayıp da kendini imparator ilan edince, imparatorun aslında ölmediği haberini alan Cassius'un askerleri ayaklanarak, generalin başını keser, onu imparatora götürürler. Fakat Marcus Aurelius buna çok üzülür ve ne olursa olsun, bir insanın asla bu şekilde cezalandırılmaması gerektiğini söyler.⁵¹ Roma'nın yıldızı onun zamanında parlamış, imparatorluk en büyük ihtişamına onun döneminde kavuşmuştur.

Ancak bu başarı durduk yerde olmamıştır. Marcus Aurelius, sürekli sefere çıkmanın zorluklarına, görevinin ağır sorumluluklarına ve müsrif bir ailenin taleplerine

⁴⁸ Timuçin, Age. , s. 357

⁴⁹ Aurelius, Age. , s. 8

⁵⁰ Mete Tunçay (Derleyen), Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi, Yeni Çağ, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. bsk., İstanbul, 2005, "Niccolo Machiavelli- Prens' ten Seçme Parçalar", s. 70-75

⁵¹ Timuçin, Age. , s. 356

dayanacak şekilde kendini eğitmiştir.⁵² Onun bu dirayetinde, Stoa felsefesinin “çekin ve tahammül et” düsturu başta olmak üzere, diğer ahlaki ve siyasi ilkelerinin, sırf teorik boyutta kalmayıp, özel yaşamında ve bir imparator olarak yönetiminde yol göstericisi olarak etkili olduğu aşikardır. Bunlara ek olarak Aurelius, uykusunda tanrıların kendisine bir çok öğütler verdiğini de anlatmaktadır.⁵³ Artık ‘logos’, yani evrene, tanrılara ve insanlara yol gösteren ‘akıl’ görünümüyle, bir ‘ filozof kral’, kenti yönetmektedir.⁵⁴

İmparatorluğu boyunca pek çok olumsuz durumla da karşılaşmıştır. Savaşların yanı sıra, salgın hastalıklar, Hıristiyanlığın yayılma faaliyetleri, askeri ve devlet kademelerindeki pek çok entrikayı sayabiliriz. Aurelius bu olumsuz durumlarla mücadele verirken, Stoacı saymadığı tebaasıyla olan ilişkilerinde, iyi ve kötü konusunda, sıradan dünya ölçütlerini de kabul etmiş ve bir yönetici olarak bunları uygulamıştır.⁵⁵ Mesela, Hıristiyanlara karşı baskıcı bir siyaset izlediği söylenir. Söylenir diyoruz, çünkü aslında belki de Marcus Aurelius’un Hıristiyanlara zulüm edildiğinden haberi yoktu, belki de sadece basitçe müsaade etmiştir. Çünkü O’nun döneminde Hıristiyanlar, düzene karşı davrandıklarından, kanlı zulüm dalgaları olmuştur. Bu bilgiler, kilise tarihinde mevcut ve önemli yeri olan mektuplarda yer almaktadır. Roma toprakları içinde yer alan Galya’daki Hıristiyanların, Asya’daki Hıristiyanlara gönderdikleri mektuplarda, Hıristiyanlara yapılan işkencelerden ve bunun imparatorluğun emri olduğu söylenir.⁵⁶ Fakat bazı eleştirmenlerse bu bilgilere kesin olarak itimat etmemektedirler. Çünkü bu bilgilerin, modern yazarlar tarafından kilise tarihini süslemek için mucizevi olay ve mübalağalar ile hikayeleştirildiğini söylerler.⁵⁷

Ama şunu söylemek de yanlış olmaz; “Marcus Antoninus zamanında eski ve yeni inanç arasındaki karşıtlık hala güçlüydü ve Hıristiyanların varlığı suç ve ceza gerektiriyordu.”⁵⁸ Bu nedenle, Justinus Flavius başta olmak üzere, pek çok ölümler yaşanmıştır.⁵⁹

⁵² Davies, Avrupa Tarihi, s. 217

⁵³ David Hume, Din Üstüne, Çev. Mete Tunçay, Kültür Bahçesi Yayınları, 1. bsk. , Nisan, 1979, s. 62

⁵⁴ Jean Servier, Histoire de l’Utopie, Idées, Gallimard, 1967, s. 52

⁵⁵ Russell, Age., s. 421

⁵⁶ Long, Age. , s. 306

⁵⁷ Long, Age. , s. 311

⁵⁸ Long, Age. , s. 313

⁵⁹ 100- 164 yılları arasında yaşamış olan Hristiyan apolojisti.

Bu arada, Stoa felsefesi de Hıristiyanlarla mücadele etmiş ve bir çok bakımdan Hıristiyanlığı etkilemiştir de. Özellikle kilise babaları, ilk düşünsel savunmalarını Stoacılığa karşı yapmışlardır. Stoa felsefesi Hıristiyanlığa karşı çıkmıştır, çünkü Stoacılıkta, görevleri yerine getirmeyerek doğal düzeni bozmak, büyük suç sayılıyordu. Hıristiyanlık ise, Stoa felsefesinin değer verdiği her şeyi tehdit ediyordu. Bu nedenle belki de, “bu aydın imparator, o zamanlar kötü niyetli ve tehlikeli görülen Hıristiyanlara zulmetmişti”⁶⁰.

Aurelius’un İmparatorluk döneminde meydana gelen bazı olayları şöyle sıralayabiliriz: M.S. 161 yılının Ağustos ayında, Tiber Nehri’nin taşması, Roma’nın pek çok yapısına zarar verip, hayvan ölümlerine neden olmuştur.⁶¹ Meydana gelen su baskınları ve depremler, Roma’nın büyük bölümünün yıkılmasına, tahıl depolarının zarar görmesine ve kıtlığa neden oldu. Yine aynı yıl Partia Savaşı patlak verdi. Bu savaşa, doğu lejyonları komutanı yaptığı üvey kardeşi Lucius Aurelius Verus Commodus gitti. Bu savaştan dönen ordunun getirdiği salgın hastalığa ölümcül olmuş, özellikle Roma’da ve nüfusu yoğun olan bölgelerde pek çok can kaybına yol açmış ve büyük zararlar vermiştir.⁶²

Aurelius, “Özellikle kendi fikirlerinin hakim olduğu pek çok kanun çıkartmıştır”.⁶³ Yönetiminin ilk yıllarında, bir çok kanunda, özellikle de sivil hukuktaki suistimal ve kural dışılığa karşı pek çok reform yapmıştır. Yani, hukuku yenilemekten çok, eskisini düzeltmiştir⁶⁴. Köleleri, dulları ve azınlıkları kategorize ederek kan/nesep ilişkilerini yeniden tanımladı. Ceza hukukundaki farklı cezalandırmalardan kaynaklanan sınıf farkını, daha dürüstler ve daha alçakgönüllüler şeklinde yeni bir düzenlemeye tabi tuttu⁶⁵. Ekonomik zorluklara rağmen halktan alınan vergileri mümkün olduğunca düşük tutarak, füzuli harcamalardan kaçındı. Devlet savunması için gerekli olan yol yapım çalışmalarına, ticaretin geliştirilmesine ve kale inşalarına önem verdi. Mahkemelerin iyileştirilmesini sağladı. Yeni toprak reformu, adli yönetimdeki yenilikler, yasaların insana uyar biçimde yeniden yorumlanması, miras konusunda doğal hakların tanınması, toprakların yönetim bölümlerine ayrılması ve medeni kanunun yürürlüğe konması...

⁶⁰ Pike, Dictionnaire des Religions, s. 204

⁶¹ Menzilioğlu, Age. , s. 21

⁶² Menzilioğlu, Age. , s. 57

⁶³ Akşit, Age. , s. 237

⁶⁴ Menzilioğlu, Age. , s. 24

⁶⁵ www.wikipedia.org/wiki/marcus_aurelius

gibi çalışmalarını da sayabiliriz. Ayrıca imparatorluk köleleri O'nun döneminde süvarilik, muhafız subaylığı gibi ordu görevlerine getirilmiş, senatörlük haklarına da sahip olmuşlar ve bu unvanlar resmileştirilerek yönetim, toplum içinde basamaklara ayrılmıştır⁶⁶. Bilhassa, "Hukuksal sorunlara önem verdi; takvime yargı günleri ekledi"⁶⁷. Bu gelişmelerin yanında, bazı gerilemeler de yaşanmadı değil! Örneğin, yukarı sınıf ile aşağı sınıf arasındaki ayrımlar keskinleşmeye başladı ve alt sınıftakiler daha ağır cezalarla cezalandırıldılar.

Vahşi hayvanlarla yapılan gladyatör gösterilerinde, kan dökülmesini engellemek için gladyatörlere kör kılıçla dövüşme düzenlemesini getirdi, ancak bu düzenleme köklü bir yenilik teşkil etmemiştir.⁶⁸ Ayrıca Marcus Aurelius, bu gladyatör dövüşlerini yalnızca imparatorluk görevinin gereğini yerine getirmek için izliyordu.

"Paralar, eskiden, ittifak simgesi olarak sağ ellerini birleştiren erkek siyasetçileri gösteriyordu. Marcus Aurelius zamanında ise paralarda, karısı genç Faustina, concordia içinde birleşmiş olarak imparatorun yanı başında görünmektedir."⁶⁹ Bunun nedeni, her türlü uçarlıkları ve çıkan dedikodulara rağmen, Marcus Aurelius'un karısını çok sevmesiydi. Öyle ki, karısı Faustina gladyatörlerden birine aşık olduğunu itiraf edince, kahinlere göre yapılması gereken, gladyatörün öldürülmesiydi. İmparatorun bu öneriyeye uyup uymadığı bilinmiyor ancak, gladyatör oğlu Commodus'un, Marcus Aurelius'a hiç benzemediği ve nedeninin, karısının itiraf ettiği bu aşkı olduğu dedikodusu dilden dile dolaştı hep. Peki, Marcus Aurelius ne yaptı? Karısını bırakmadı. Bırakmadı belki de. Çünkü daha önce de belirttiğimiz gibi karısı Faustina, kendisini evlatlık edinerek imparatorluğa ortak kılan Antoninus Pius'un kızıydı. Yani bir bakıma, karısından vazgeçmesi demek, imparatorluktan da vazgeçmesi demek olacaktı. Ama O Roma'ya hizmet etmek ve Roma halkını da mutlu etmek istiyordu. Karısının ölümüne çok üzüldü ve öldüğü köyü koloni yapıp, buraya onun adına bir de tapınak inşa ettirdi.⁷⁰

Savaşları, Zaferleri: İmparatorluktaki görev değişimini fırsat bilen Parth kralı

3. Vologases, Marcus Aurelius'un tahta geçtiği yıl Roma'ya savaş açmıştır. "Armenia ve Parthia savaşı" adını alan bu savaşa, Romalılar'la Parthlar arasında tampon devlet

⁶⁶ Özkan Aras, www.dusunce.gezgini.com/felsefe/marcus_aurelius

⁶⁷ Menzilioğlu, Age. , s. 23

⁶⁸ Menzilioğlu, Age. , s. 24

⁶⁹ Aries - Duby , Age. , s. 265

⁷⁰ Özgür, Ag.mak., Age, s. 24-24

olan Armenia'nın kontrolü meselesi neden olmuştur (M.S. 162).⁷¹ Kendilerine karşı savaşan Kapadokya valisi Severius'u ordusuyla birlikte yok eden Parthlar, Suriye eyaletine yaptığı ikinci saldırıyı da kazanıp, Kapadokya ve Suriye'nin bir bölümünü ele geçirmişlerdir. Bu yenilgiler üzerine Marcus Aurelius, kardeşi Lucius Verus'u lejyonlara kumanda etmesi için doğuya göndermiştir. Savaş, 166 yılında başarıyla sona erdirilmiş; doğu sınırında tekrar Roma otoritesi kurulmuş ve Roma toprakları Fırat Nehrinin doğu kıyılarına kadar genişletilmiş, en önemlisi de Roma'nın prestiji kurtarılmıştır. Parth Savaşı'nda üstün başarı gösteren komutan Avidius Cassius da, bir ödül olarak, Suriye valiliğine atanmıştır. Bu savaş askeri olarak başarı bir şekilde sonuçlanmışsa da, M.S. 165 güzünde savaştan dönen orduda baş gösteren veba salgını, Suriye, Mısır, Yunanistan, İtalya ve nihayet Roma'yı da etkileyerek, birkaç yıl boyunca devam etmiş ve büyük çaplı bir kıtlık ve ölüme sebebiyet vermiştir.

Öte yandan, doğudaki Parth Savaşı devam ederken, kuzeydeki Germen kabileleri da Tuna nehrini geçerek Galya içlerine kadar ulaşmıştı. Bu ilk işgal, 162 yılında püskürtüldü. Daha büyük işgalse, Roma vatandaşı olan Bohemyalı Marcomanni kabilesinin, 166'da diğer Germen kabilelerle birlikte Tuna nehrini geçmek istemesiyle patlak verdi. Bu arada doğuda savaş devam ettiği için, bu akımlar kısmen durdurularak halktan saklandı. Bu gibi nedenlerden dolayı buraya sefer ancak 167'de mümkün oldu. İsyan ederek Roma'dan toprak talep eden bu kavimlere karşı, iki imparator hazırlanarak sefere çıktılar. Bunu duyan kavimler geri çekildiler. Aquilea'da kışı geçiren imparatorlar da Roma'ya dönme kararı aldılar. Fakat Lucius Verus, 169 yılında Altinum yakınlarında öldü ve Roma'ya götürülerek defnedildi. Lucius Verus, Marcus'a her zaman sadık kalmıştır.

Verus'un ölümünden sonra Marcus Aurelius hayatının geri kalan kısmını hep sınır boylarında Germenlere karşı mücadele ederek geçirdi. Tekrar hazırlık yaparak 169 yılı Eylül ayında yeni bir sefere çıktı. Yeni ve düzenli lejyonlarla Alpleri geçen Roma ordusu, Marcus Aurelius'un Carnuntum'da kurduğu karargahından karşı taarruza geçti ve sonunda Germenlere karşı zafer kazandı. Daha sonra da Iazyg'leri (M.S.174) ve Sarmat'ları yendi (M.S. 175). Kaynaklar, M.S. 174 yılında yapılan bu savaşta meydana

⁷¹ Akşit, Age. , s. 226

gelen bir mucizeden bahsederler; buna göre, susuzluktan yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalan ordu, aniden patlak veren bir fırtınayla kurtulmuştur!..⁷²

Bu arada Cassius'un isyan ettiği haberini alınca karısı Faustina ve oğlu Commodus ile doğuya hareket eder ve yoldayken Cassius'un öldürüldüğü haberini alır. Suriye'den sonra karısı ile birlikte Mısır'a gider, fakat dönüş yolunda, Toros dağları yakınında, Halala'da karısı ölür (Buranın adı daha sonra Faustinapolis olacaktır). Fakat barış ortamı uzun sürmez ve Tuna boyları yine tehlike sinyalleri vermeye başlar. M.S. 178'de oğluyla beraber tekrar sefere çıkar ve bu defa iki imparator (M.S. 177'de oğlu Commodus'u ortak imparator ilan etmişti.) kesin zafer kazanmışlar, ancak çatışmalar yer yer 179-180 kışına kadar devam etmiştir. Son darbeyi vurmak için hazırlıklar yapıldığı sırada, M.S. 180 yılının 17 Mart'ında, Aurelius ölür..⁷³ İmparatorun ölümüyle, Bohemya'nın ilhak planı da yarım kalır.

Ayrıca, çağdaş Roma kayıtlarında bulunmamasına rağmen, Marcus Aurelius zamanında, Han hanedanı kayıtları 166 yılında Roma'dan bir temsil heyetinin Çin'in başkenti Luoyang'da Çin imparatoru Huan'la görüştüğünü yazar. Bu durumsa, Çin ile gerçekleştirilen ilk temasın Marcus Aurelius zamanında olduğu şeklinde yorumlanabilir⁷⁴.

Son Yılları: Marcus Aurelius, on dokuz yıllık hükümdarlığının hemen hemen on yedi yılını savaşlarda, sınır boylarında, seferlerde geçirmiştir. Yani bir imparator olarak çok da rahat, sakin, gamsız bir yönetim süreci olmamıştır. Daha önce de zikrettiğimiz gibi, özellikle askeri sorunlar ve bunların neden olduğu, beraberinde getirdiği ekonomik problemler karşısında Marcus Aurelius, bilgili ve basiretli bir imparator, azimli, çalışkan ve dikkatli bir idareci portresi çizmiştir.⁷⁵ Çizmiştir ki, Roma İmparatorluğu bu en görkemli çağında, kuzeyde İngiltere'den güneyde Afrika çöllerine, batıda Atlas okyanusundan doğuda Mezopotamya'ya kadar uzanan sınırlara sahip olarak her alanda altın çağını yaşamıştır. Buna işaret ederek işte Russell da, "Eğer dünya tarihinde insan soyunun en mutlu, en müreffeh olduğu dönemin belirlenmesi istenirse, çekinmeksizin Domitianus'un ölümünden Commodus'un tahta çıkışına değin geçen zaman anılabilir"⁷⁶

⁷² Long, Age. , s. 308

⁷³ Akşit, Age. , s. 230-237

⁷⁴ www.wikipedia.org/wiki/marcus_aurelius

⁷⁵ Akşit, Age. , s. 237

⁷⁶ Russell, Age. , s. 414

demiştir. Historia Augusta'da, babadan oğula geçen bir monarşi onaylanmayıp hoş karşılanmadığından, Commodus'un imparatorluğu da, bu yüzden bir talihsizlik olarak değerlendirilir.⁷⁷ Nitekim, Commodus'un kötü yönetimi de, bu iddiayı bir bakıma haklı çıkarmıştır.

Çünkü Marcus Aurelius, yaşam anlayışı ve pratiği olarak hep, "insanları kötülüklerden caydırmakla, iyiliklere davet etmekle, kişisel servetinden ödüllendirmekle, insanları hoşgörüyü serbest bırakmakla, kötülerden iyi insanları, iyilerden çok iyi insanları oluştur.." ⁷⁸muş bir kimseydi. Altmış bir yaşında yaşama veda ettiğinde, böylesine erdemli ve bütüncül bir yaşamından ötürü, hayatına dair hiçbir şeyden pişmanlık duymasa gerekti... Çünkü "Marcus, çok saygın bir yaşam sürdü ve öyle öldü." ⁷⁹

Bir filozof imparator olarak o, hep bir şeye inanmıştı: Stoa ahlakına ve felsefesine... Son yıllarındaysa, karısı Faustia'nın ölümüyle sarsıldı ve kendini iyiden iyiye felsefeye verdi.⁸⁰ Ve yine Tuna boylarında bir seferdeyken, yanında halefi olarak ilan ettiği oğlu Commodus olduğu halde, büyük olasılıkla da vebadan, 17 Mart 180'de öldü⁸¹. Belirtildiğine göre, vücudu veya külleri ise muhtemelen Roma'ya götürülmüş ve tanrılaştırılarak onurlandırılmıştı. Oğlu Commodus ise babasının anısına, etrafında yer alan ana rölyef ve kabartmaları, Antoninus'un Marcomanlar ve Quadlara karşı kazandığı zaferleri canlandıran bir sütun diktirmişti⁸².

Grek Felsefesi Tarihi isimli çalışmasında Zeller, Roma imparatorluğunun tarih sahnesinde yer alışının, felsefenin gelişmesinde herhangi önemli bir dönemi işaret etmediğini; imparatorluğun siyasi ve idari yapısında vuku bulan değişikliklerin felsefeyi doğrudan etkilemediğini belirttikten sonra, yönetim erki ve felsefe bağlamında sözü Aurelis'a getirerek, şu açıklamaları yapmaktadır: "Toprağında kozmopolit felsefi düşüncelerin, yeşermediyse bile, güçlendiği dünya imparatorluğu aynı kalmış ve, henüz felsefi düşüncelerin esas öncüleri ve yaratıcıları olma vasfını korumakta olan Grekler [ise], uzun zamandır siyasi arenada etkin bir rol oynamaktan çekilmişlerdi; aynı akıbet Roma'nın Helenleşmiş yüksek sınıflarının da başına gelmişti. Hatta Roma

⁷⁷ Menzilioğlu, Age. , s. 11

⁷⁸ Menzilioğlu, Age. , s. 29

⁷⁹ Tunçay, Age., s. 70

⁸⁰ Timuçin, Age. , s. 356

⁸¹ Brun, Age., s. 28

⁸² Long, Age. , s. 307

imparatorlarının felsefeye karşı farklı tutumları bile herhangi tayin edici bir öneme sahip olmamıştır. Bunun tek istisnası, kendisi Stoa Okulu'nun öğretilerine bağlı olan Marcus Aurelius'tur: [Aurelius], Atina'daki dört büyük felsefe okulunu–Akademia, Peripatetik, Stoa ve Bahçe-sıra ve masalarla donatmıştır”⁸³.

Bu demektir ki, Aurelius, kendi imparatorluk dönemini, hayat, evren, insan ve doğa üstüne dair özgün düşünceleriyle diğerleri arasında seçkinleştirmeyi başarmış; bu sebeple, felsefenin sınırsız göğünde kalıcı bir iz sahibi olmayı hak etmiştir.

⁸³ Zeller, Grek Felsefesi Tarihi, s. 355.

İKİNCİ BÖLÜM

2. MARCUS AURELIUS'UN AHLAK ve SİYASET FELSEFESİ

Marcus Aurelius ile birlikte Seneca ve Epiktetos'un da beraber zikredildiği, Stoa Felsefe geleneğinin üçüncü ve son aşaması olan Roma Stoası veya Son Stoa dönemi genel olarak, Kıbrıs'lı Zenon'un temellendirdiği Eski Stoa'nın orijinal fikirlerine bir geri dönüş ve onları sahiplenme eğilimi göstermesinin yanı sıra, bazı farklılıkları da beraberinde getirmiştir..

Bu bağlamda, Marcus Aurelius'un felsefi görüşleri Stoa Felsefesinin karakteristik çizgisinden ayrı düşünülemez. Stoa Felsefesi genel olarak mantık, fizik, ahlak ve siyaset alanlarında görüş bildirmiştir. Fakat Marcus Aurelius "Düşünceler" (Meditations) adlı eserinde daha çok ahlak ve siyasete dair düşüncelerini ele almıştır. Brun'un da belirttiği gibi, "Felsefesi daha çok, ölüm hakkındaki derinlemesine düşünmenin çevresinde yoğunlaşmıştır. Aradığı şey ise, geçici bir varoluşun içinde ve iyilik isteyen bir Tanrı önünde, ödevin anlamında derinleşmektir."⁸⁴ Bu orijin etrafında şekillenen Marcus Aurelius'un felsefesi ilk bakışta genel bir tedirginlik ve karamsarlık gösterse de, sonunda insancı bir cömertliğe açılmaktadır. Çünkü nihayetinde o hepimizi, kendimizi bir dünya yurttaşı olarak görmeye ve değerlendirmeye davet etmektedir.⁸⁵

Bu noktada şunu belirtmekte fayda var; genel olarak Stoa felsefesi, özel olarak da Marcus Aurelius'un bu düşünceleri, yaşanan çağa da uygundu ve zaten Stoa felsefesi de bir bakıma imparatorluğun resmi felsefesi haline gelmişti. Çünkü o dönemde kentlerde bile, büyük ölçüde yoksulluk çeken işçi ve köle sınıfı vardı. Yani toplumsal koşullar pek de parlak değildi. Hal böyle olunca, daha önce de ifade ettiğimiz gibi, o çağın felsefesini de bireysel koşullardan ziyade toplumsal koşulların belirlediğini söylemek⁸⁶ pek uzak görülmemeli.

Sonra, toplumsal koşulların şekillendirdiği bu felsefe büyük Roma İmparatorluğunun politikalarına, çıkarlarına da uyuyordu. Çünkü, dünya devleti olma özlemiyle genişleyen Roma imparatorluğunun, sahip olduğu topraklarla beraber, kontrol altında tutması gereken bir de tebaası vardı. Bu tebaaya boyun eğdirmek için, onları bir dünya devleti vatandaşı olduğuna inandırmak gerekiyordu. Bu görev de, insanların manevi ihtiyaçlarını gideremeyen mevcut çok tanrılı pagan inancının yetersizliğinden

⁸⁴ Brun, Jean, Age. , s. 28

⁸⁵ Brun, Jean, Age. , s. 29

⁸⁶ Russell, Age. , s. 415

dolayı, Evrensel Us'u ön plana çıkararak çözüm yolları gösteren felsefeye, yani Stoa Felsefesine düşmüştür.

Yani, bu felsefe kısaca, beşeri bir ihtiyaçtan doğmuş ve kabul görüp benimsenerek, geçerli entelektüel faaliyet olmuştur. Hele bir de, imparatorluğun tek hakimi tarafından da benimsenip, yaşantıda ve devlet işlerinde pratiğe dökülünce, inandırıcılığı daha da artmış, etkisi kaçınılmaz olmuştur. Nihayetinde, Eflatun felsefesiyle bir kat daha takviye edilen Stoa felsefesi, Aurelius elinden, Roma'da en yüksek aşamaya ulaşmış⁸⁷ ve yine diyebiliriz ki, en güzel ifadesini Marcus Aurelius'un yaşamında ve eserinde bulmuştur.

Marcus Aurelius'un eserinde pek çok fizik, teolojik ve etik ilkeye dair açıklamalar vardır. Bu açıklamalar özlü ve kısa, ama oldukça da etkili açıklamalardır. "Düşünceler" isimli bu eseri adeta, Aurelius'un, bitmek bilmeyen sorumlulukları karşısında rahatlamak amacıyla yazdığı bir eser olup, daha çok, bir diğer ünlü Stoacı filozof olan Epiktetos'un ilkelerinden de etkilenmiş gözükmektedir. Bu etkilenim özellikle ahlaki ilkeler söz konusu olduğunda fark edilmekte olup, ilgili satırlarda da Aurelius sert bir ahlakçı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bazı düşüncelerinin de, o dönemde tüm Pagan geleneğin kendisine yönelmiş olduğu "Yeni-Platoncu" felsefeye yaklaştığını söylemek mümkündür.

Bir karakteristik olarak belirtmek gerekirse, Aurelius, Stoacılığın materyalist özelliklerini görmezden gelmiş, buna karşılık daha çok mistik ve dinsel boyutunu ele almıştır. Hatta o, bu boyuta mucizeviliğin yanı sıra kaderciliği de eklemiştir. Roma Stoacılığında, genel olarak monoteist bir anlayış bulunduğu gibi, Kleanthes ve Epiktetos'tan sonra, bilhassa filozofumuz Marcus Aurelius'ta da oldukça yüksek bir din duygusu, hatta Ahiret inancı bulmamız bundandır⁸⁸. O da, daha önce işaret edildiği üzere, Seneca gibi, 'ruhun ölümsüzlüğü'ne, hatta ölümden sonra onun Tanrı'ya döneceğine inanmaktaydı.

Marcus Aurelius'un felsefeye biçtiği değer de çok önemlidir aslında. Çünkü onun nazarında felsefe, tıpkı ilaçların bedensel hastalıkları iyileştirmesi gibi, ruhun hastalıklarını iyileştiren, acılarını dindiren ve insanın kendini gerçekleştirmesini sağlayan bir reçetedir adeta derinlerde gizli olan.

⁸⁷ Adıvar, Tarih Boyunca İlim ve Din, s. 87

⁸⁸ Paul Janet – Gabriel Séailles, Metafizik ve İlahiyat, Fransızca'dan Çev: Elmalı'lı M. Hamdi Yazır, Eser Neşriyat ve Dağıtım, İstanbul, 1978, s. 254

2.1. Marcus Aurelius'un Ahlak Felsefesi

Diğer felsefi ekoller gibi, kendine özgü bir insan, dünya ve varoluş anlayışına sahip olan; özellikle de ahlaki davranışları itibariyle insanın etik davranışına dair bir takım ilkeleri benimsemiş olan Stoa ekolünün bu tanınmış filozofu, yani, çalışmalarını kendisine hasretmiş olduğumuz Marcus Aurelius'un ahlak anlayışı ve ahlaka dair öğüt, ilke ve düşünceleri oldukça dikkat çekicidir..

Aurelius pratik bir ahlakçıydı. Gençliğinden beri yorucu bir disiplin içerisinde bulunmuş ve korku duyulur olması normal, yüksek bir statüde, yani imparatorluk makamına sahip olduğunda dahi bu disiplinini bozmayarak, aynı zamanda, naçizane bir filozof portresiyle, oldukça sade ve ılımlı bir yaşam geçirmiştir. Halbuki sahip olduğu bu makam hiç de kolay özümzenecek bir pozisyon değildi. Çünkü Fırat Nehrinden Atlantik'e, İskoçya'nın soğuk dağlarından Afrika'nın sıcak çöllerine kadar uzanan bir imparatorluğun yönetimini almıştı eline.⁸⁹ Bu nedenle imparatorun yazdığı düşünceleri, hayatına dair bu curcunanın içinde bir teselliye, rahatlamaya, hatta gün gelip karşılaşıacağı ölümüne dair bir hazırlığa ihtiyaç duyduğunu ve bunu nasıl ve hangi koşullarda yakaladığını gösteriyor bize.

Aurelius, sıklıkla “evrenin erdemlice düzenlendiği” temel fikrine geri döner⁹⁰. Buna göre herkes bu düzenli evrenin bir parçasıdır. Ve ruhlarımızın efendisi de, doğa'nın, kendisinin bir yankısı olduğu “yönetici akıl, yönetici yetenektir.” Peki, evrende her şey böyle erdemlice düzenlenmişse, pek çok fizik ve moral kötülüğü nasıl adlandıracağız? Stoa felsefesini benimseyenler bu soruya, “[Mutlak ve nihai olarak] iyi, eşya düzeninin içindedir ve bu da ancak akıl ile ortaya çıkabilir, bilinebilir.” şeklinde cevap vermişlerdir. Yani, evrendeki bu düzen içerisinde, bizim kötü olarak adlandırdığımız, algıladığımız şeyler, durumlar da, özü iyilik olan bu düzenin bir parçası, gereğidir diyebiliriz.

Bundan sonraki satırlarda biz, Düşünceler adlı eseri biraz daha yakından irdeleyerek ve kendi bakış açımızdan bir takım tasnifler yaparak, Aurelius'un ahlak anlayışını ortaya koymaya çalışacağız. Şurası bir gerçektir ki, yapmış olduğumuz tasnif ve başlıklar, bizim kendi tercihimize göre oluşmuş olup, bu sebeple, başka önerilere de açıktır.

⁸⁹ Long, Age., s. 324

⁹⁰ Long, Age., s. 325

Doğaya Uyum ve Kendi Niteliklerini Geliştirmek: Aurelius, her şeyden önce, bireyin ahlaklı olabilmesi, doğa ile uyum içinde, kendisiyle barışık kalabilmesi için, kendisine bağlı olan bir takım niteliklerin mevcudiyetinin farkına varması ve onları gerçekleştirme çabası içinde olması gereğine işaret eder. Bir başka ifadeyle, birey, ahlaklı olmak, ‘doğanın çizdiği yol ve doğrultu’da ilerlerken, uyumlu ve dingin bir kişiliğe ulaşmak için, işte bu kendisine, kendi bireyselliğine bağlı nitelikleri ortaya koymak, bunları kuvveden fiile çıkarıp gerçekleştirmekle yükümlüdür. Bunun için de insanın ilk yapması gereken şey doğal olarak, ‘kendi içine bakmak’ olmalıdır. İnsanın, her gün kendini değerlendirmesi, hatta hesap vermesi gerektiğini söyler. Bir bakıma tembelliğin tadını çıkarmak yerine, kendini eğitime ve kişilik mermerini yontma cehdi ve gayreti olarak da nitelenecek olan bu edimlerle, muhtemelen bütün ahlak öğretilerinde de kabul gören hasletlerin ortaya konulmasına adanması gerekmektedir.. Kendi kültürümüzün sözcükleriyle, ‘kamil insan’ portresini gerçekleştirmeyi hedefleyen ferdi karakterli davranışlar kadar, toplumsal nitelikli tepkileri de içeren bu hasletlerse şunlardır: “içtenlik, onur, direnç, hazlara karşı ilgisizlik, hakkına razı olmak, yetingenlik, iyi niyet, özgürlük, yalınlık, ağırbaşlılık, yüce gönüllülük...”⁹¹ Şayet O, bu özellikleri içeren bir şeyler yapabildiyse, bunu Tanrıya borçlu olduğunu söyleyecek kadar da alçakgönüllü kalmayı başarmıştır.⁹²

Öyleyse, insanın kendisine ve dolayısıyla topluma yabancılaşmasının sebebi, tek gerçekliğe, tek varlığa bağlı olan parçalardan oluştuğu hakikatini göz ardı etmesi ve unutmaktır. Bu nedenle, özgürlük, alçakgönüllülük ve özveri ile yaratıcının isteğine uymaktan hiç vazgeçmemeli ve doğanın bir parçası olduğunu unutmamalı, varlığını ve edimlerini doğaya teslim etmelidir..

Burada, ‘doğa’ sözcüğünün, hem Stoa ekolünde, hem de Aurelius’un düşünce yelpazesinde anahtar bir sözcük olduğunu bir kez daha belirtmeliyiz. Nitekim Erdem de, bir eserinde, mutluluk ve doğaya uygun yaşayış konusunda Stoa ekolü ile Aurelius arasındaki benzerliklere dikkat çeker ki, buna göre, Aurelius için de, insana yaraşan ‘iyi ve erdemli’ bir davranış, doğal aleme ve akla uygun bir davranıştır. Zira Stoalılarda “en yüksek iyi ve en yüksek gaye olan mutluluk, ‘tabiata uygun yaşama’ halinde

⁹¹ Aurelius, Düşünceler, s. 72 (V/5).

⁹² Hasan Küçük, Mukayeseli İslam ve Batı Felsefeleri’nde Sistemik Problemler, M.E.B. Yayınları, İstanbul, 1974, s. 483

bulunabilir. İnsanın tabiata uygun davranması, akla uygun olmasıdır. Nitekim, tabiata uygun bir hayat sürmeyi Zenon (M.Ö. 336-264), ‘İnsanın kendi kendisiyle uyum içinde yaşaması’, Kleanthes ise, ‘Tabiatla uyum içinde yaşamak’ olarak nitelendirmişlerdir. Bir başka ifadeyle söylersek, Aurelius’ta da yankılarını gördüğümüz üzere, Stoa anlayışında yalnız fazilet iyidir. Mutluluk da yalnız faziletle elde edilir. Fazilet ise tabiatla uyum içinde olmak, yahut ta tabiata uygun yaşamakla kazanılır. Diğer yandan, her şeyi yöneten külli akıldır. Ondan pay almış olan ‘insan akli’na uygun bir hayat da, faziletli bir yaşayış demektir. Çünkü, tabiatla akıl aynı şey demektir⁹³.

Salt teorik düşünceden hoşlanmayan, nesnelere dair dini bir şeffaflık duygusu taşıyan, aynı zamanda da dış alemde kendi içsel alemine ve şuur dünyasına çekilerek son derece yararlı spekülasyonlar geliştiren Aurelius’ta da ‘doğa’, Stoa ekolüne paralel olarak son derece merkezi bir yer işgal etmektedir.. İnsana olan ilgi ve itinasını sadece evrenin yaratılışıyla değil, fakat olağan dışı ‘revelasyonlar’ (ilham, esin) yoluyla da hissettiren bir tanrısal lutfu duymuş olduğu inanç onu, “doğanın düzeninin hasıl ettiği ve tanrıların iradesi olabilecek her şeye razı olmaya götürmüştür”. Diğer yandan, “Her şeyin değişmekte oluşu ve bütün tekil şeylerin geçiciliği hususundaki kavrayışı [ise] ona, harici olan hiçbir şeyin bir iyi olarak algılanmaya layık olmadığı gibi, bir kötü olarak da korkulmaya değmez olduğu”⁹⁴ sezgisini kazandırmıştır.

Şurası son derece açıktır ki, Aurelius’un bilincine varılmasını ve geliştirilmesini salık verdiği bu hasletlerden her biri, kendi başına müstakil olarak işlenmeye değerdirler.

Doğru Davranmak, İyiyi İstemek: Son derece net bir şekilde ortaya konulan bu ahlaki ilkelerin gerçekleştirilmesi, kuşkusuz dingin insan tipinin gerçekleşmesini sağlayacağı gibi, en büyük erek olan mutluluğu da sağlayacaktır.. Ve Aurelius, mutlu yaşamının da, işte bu nedenle pek zor olmadığını dile getirir.. Hatta demektedir ki, “Her zaman mutlu yaşayabilirsin, çünkü doğru yolu izlemek, ona göre düşünmek ve davranmak senin elindedir... Şu iki ilke Tanrı’nın ve insanların ve her ussal yaratığın ruhlarının ortak niteliğidir: başkalarının seni engellemesine izin verme, kendi iyiliğini doğruyu istemekte ve doğru davranmakta ara ve arzularını buna göre sınırlandır”⁹⁵.

⁹³ Hüsamettin Erdem, Ahlâk Felsefesi, 2. bsk., Konya, 2003, s. 44.

⁹⁴ Zeller, Grek Felsefesi Tarihi, s. 361-362.

⁹⁵ M. Aurelius, Düşünceler, s. 80 (V/34).

Öyle anlaşılmaktadır ki Aurelius, mutlu yaşamının gerçekleşmesinde insanın istemini merkeze almakta; dikkat çekici bir biçimde, her koşulda doğru davranıp doğruluğu arzulamaya dikkat çekmekte ve en nihayet, düşüncelerin anahtar kavramlarından olan ‘arzuların sınırlanması’ndan söz etmektedir. Bu temel ahlak ilkelerinin, farklı mana ve ifadeler altında muhtelif görüş, düşünce ve öğretilerde de çokça yer aldığı görülmektedir..

Yalnlık, Ölçülülük, İçtenlik: Aurelius’un ahlak öğretisinde, diğer kavramlar yanında, kimi zaman daha çok dikkat çekici bazı kavramlara, erdem sözcüklerine rast gelinmektedir.. Örneğin, sıklıkla vurgulanacağını göreceğimiz ‘dürüstlük, namusluluk’ gibi genel ahlaki erdemlerin yanında, ‘yalnlık, ölçülülük, içtenlik vb.’ kavramlara da daha insani ve sosyal bir boyutun katıldığını düşünmekteyiz. O, ahlaki davranış ilkeleri olarak salık verdiği ve emir kipinde sunduğu şu pasajlarda, bireysel davranışın iç ve dış boyutlarını bir denge içinde tutmayı; böylece kendi içinde mutlu olan bir birey gerçekleştirken, kozmos: ‘doğa evreni’ içinde de kayralı bir bireyi oluşturmayı hedeflemiş olur. Der ki Aurelius: “(...) yalın, dürüst, namuslu, ölçülü, içten, haksever, dindar, iyiliksever, sevecen, işine bağlı biri olarak kal. (...) Tanrılara saygı duy, insanlara hizmet et(...)”⁹⁶.

Bu manada denilebilir ki, duracağı sınırı bilip makul olmak, insanı her zaman mutluluğa iletir. Çünkü bu aklın, evrensel usun gereğidir; olanaksızı elde etmeye çabalamak ise, bir yandan insanı mutsuz kılacağı gibi, aynı zamanda çılgınlıktır da. Buna kalkışmak da budalalıktır sadece.

Bu düşüncesiyle Aurelius, bireysel bir yozlaşma belirtisi olan gösterişe mukabil yalnlığı; Sokrat’ın, giderilmesini Atina’nın yarısının yanmasına tercih ettiği aşırılığa mukabil ölçülülüğü; toplumu, güvenilmez, yüzeysel ilişkiler ağında mahkum ve mahpus eden ikiyüzlülük ve riyakarlığa mukabil içtenliği; somurtkanlığa ve iticiliğe mukabil sevecenliği, özellikle de hizmetten kaçıp hazıra koşmaya mukabil, ‘insanlara hizmeti’ zikrederek, bireyin tinsel ve iç dünyasında bulunan, fakat devingen olmayan ahlaki duygu ve bilinç katmanlarına pratik bir boyut kazandırmış; böylece sözel kıymetleri, reel insani alana taşımıştır.

⁹⁶ Aurelius, Age..., s. 88 (VI/30).

Denglilik ve Açık/ Net Oluş: Bundan yola çıkarak denilebilir ki, edimlerin öznesi ve odağı konumunda olan insanın bireysel davranışlarına ve davranış tarzlarına ‘denge’ ve ‘net oluş’ özelliği hakim kılınmaya çalışılmalıdır.. Denglilik ve netleşmiş bir yapı, hem zihinsel (cognitif) hem de edimsel (praxis) olarak gerçekleşmeli ki, Aurelius’a göre, doğanın yalın yasalarıyla uyum içinde olan bir bireyden söz edilebilirsin... Bir adım daha atarak diyebiliriz ki, zihinsel düzenlilik ve açıklık, eylem kodlarımızı oluştururlarken, tutarlı ve ölçülü davranışın da zihinsel ve tinsel dayanağını teşkil ederler.. O nedenle, bu davranışsal denge içinde, ne için dışa taşması, ne de dışın iç’e baskısından söz edilebilecektir. Aurelius’un, daha şimdi söylenmişçesine taze ve ışıltısı üzerindeki düşüncesi, şu pasajlarda ifadesini bulmaktadır: “Eylemlerini savsaklama, sözlerin karışık, düşüncelerin düzensiz olmasın; ruhun ne kendi içine kapansın ne de taşsın...”⁹⁷.

Açık biçimde ahlaki davranışları ilgilendirse de, her alanda, mesela entelektüel ve felsefi sahada, etkin bir ilke olabilme özelliği taşıyan bir öğütle de; eylemlerde bilinçli ve özenli olmaya dikkat çekilirken, benlik ve tinsel bütünlük bakımından, denglilik öğütlenmektedir. Yani, ruhsal kayra ile onun göstergeleri olan edimler arasında olabildiğince denglilik, uyum ve ölçülülük...

Bireyin Doğaya ve Evrene Açık Oluşu: Aurelius, açık evrende, evrene açık ve toplum gerçeğine yüzü dönük bir insan modelini öngörmekte; düşünce ve öğütlerinde bu insanın biçimlenmesine çaba sarf etmektedir. Ona göre, tüm unsurlar arasındaki ilişkiler ağının son derece açık ve şeffaf olduğu, bu arada insan ferdinin de, yadsınamaz toplum yapısının bir parçasını meydana getirdiği bu doğa içinde, özellikle bir zorunluluk olarak karşımıza çıkan “bir arada yaşama yasasından kaçan kişi” de, kaçak olarak nitelenmeyi hak etmektedir.. Hatta bu davranışı bir ilke ve kalıcı bir tarz haline getirmek, varlığın bütünlüğünü tehdit eden bir ölçü dışılık, hatta bir yabancılaşma olarak nitelenebilecektir.. Aurelius’un bu husustaki etkileyici cümleleri ise şöyledir: “Toplumda bir arada yaşama yasasından kaçan kişi kaçaktır; zihninin gözlerini kapatan kimse kördür; (...) dünyadan el etek çeken, içine çekilen ve olup bitenlerden hoşnut olmadığı için kendini evrensel doğadan ayıran kişi, dünya üstünde bir apsedir”⁹⁸.

⁹⁷ Aurelius, Düşünceler, s. 118 (VIII/51).

⁹⁸ Aurelius, Age., s. 64 (IV/29).

Şu halde, gerek zihinsel ve ruhsal, gerekse edimsel ve ilişkisel bakımdan kendini dış evrenden ve insanlar arası ilişkiler mekanizmasından soyutlayan kimse, sağlıklı bir görüntü oluşturmamaktadır; Aurelius'un adlandırmasıyla böyle bir fenomen, ancak 'apse'(iltihap) olarak adlandırılmaya layık olup, onun da sağaltılması, tedavi edilmesi gerekmektedir.

Özgüven, Kendine Yetme Hissi: Doğada ve toplumda mutlu ve başarılı olmanın temel koşullarından sayılan 'özgüven' ve 'kendine yetebilme hissi', ahlak ekollerinin, kişilik gelişimi ve davranış bilimleri ile pedagojinin anahtar terimlerindedir. Bu ruhsal ferdi duyuların anahtar kavramlar haline getirilmiş olması ise, zorlukları aşarak düzlüklere ulaşma; maniaları sıçrayarak yükselme ve gelişim kaydetme şeklinde ifadelendirilebilecek olan etkin bir diyalektik yöntemi içeriyor olmasındandır. İşte Marcus de, yüzyıllar ötesinden, bugünkü arayış ve yöntem çalışmalarına ışık tutacak bir şekilde şunu öğütlemektedir bireylere: "Bir şeyi başarmak sana zor geliyorsa, bunun insan yeteneğini aşan bir şey olduğunu düşünme hemen; tersine, bir şey olanaklı ve insanın yapabileceği bir şeyse, senin de onu başarabileceğini düşün"⁹⁹. Son derece yapıcı, iyimser duygular aşıl原因an, motivasyon yükseltici bir bakış açısı.

Tevazu ve Alçakgönüllülük: Genel bir perspektif olarak, Aurelius, insana, bu görkemli ve son derece bütünlüklü evren içinde, kendi sınırlarını bilmeyi; mütevazı ve alçakgönüllü olmayı; belki de, hak edebilmek için hiçbir şey yapmadan bize bağışlanmış bir yaşamın derin, insani ve evrensel sonuçlarını düşünmeyi; çok kısa ifadeyle, yaşam ve davranışlarda 'mahviyyet'– tevazu, alçakgönüllülük karakterini asla bırakmamayı öğütlemektedir. Öylesine ki, bu, ahlaki bir varlık olan insanın karakterindeki en değerli yetkinliği teşkil eder.. Şöyle demektedir Aurelius: "Karakterin yetkinliği şurada yatar: her günü son günmüş gibi yaşamak, telaşsız, uyuşuk olmaksızın, yapmacıksız..."¹⁰⁰.

Zamanın ritmini serinkanlı bir biçimde, olduğu gibi kabul etmek; bir zamanda verilmiş olan yaşam gerçeğinin, yine her zaman için alınabileceği algısı içinde, telaşsız ve serinkanlılıkla karşılanması... Böyle bir ahlakî davranışı gerekli ve geçerli kılan şey

⁹⁹ Düşünceler, s. 86 (VI/19).

¹⁰⁰ Düşünceler, s. 106 (VII/69).

ise, kaçınılması imkansız bir olgu olan, ‘ölüm’ fenomenidir. Çünkü ölüm, köle ve imparator arasındaki farkları ortadan kaldırdığı gibi, Büyük İskender ve seyisini de eşit kılmıştır. Bu nedenle kimsenin kimseye üstünlüğü olmayıp, böbürlenmek için de haklı bir nedeni yoktur.

Sahip Olunan Şeylerin Değerini Bilme, Vefa: Bu duyarlılık keskinliği bireye neyi kazandıracaktır Aurelius’a göre? Muhtemelen, yapay ve doğanın düzenine aykırı geçiciliklerin ötesinde, doğaya uygun olarak yaşama yetisini... Öyle geliyor ki, üzerimize güneş doğacak ve ben gözlerimi açarak yeniden yaşamaya başlayacağım her güne, ‘bana yapılmış yeni, fazladan bir bağış, bir lütuf’ nazarıyla bakma yetisini geliştirirken, böylece, zaman düşüncesine karşı hem ahlaki hem de varoluşsal bir sorumluluk hissiyle yaklaşma duyarlılığını oluşturmuş olacak; biz de onu, bu doğallığı içinde daha anlamlı edimlerle zenginleştirmeye yoğunlaşacağız... “Şu günün, şu zamanın bizlere fazladan bağışlanmış olduğu algısı...”. Şöyledir Aurelius’un sözleri: “Sanki ölmüşsün, sanki yaşamın yalnızca bu âna dek sürmüş gibi, sana kalan zamanı fazladan bağışlanmış gibi doğaya uygun olarak yaşamalı...”¹⁰¹

Hatta o, “gerçek bir Romalı ve gerçek bir insan” şahsında gerekli görmüş olduğu ve gerçekleştirilmesini istediği, “azim, gösteriştenden uzak oluş, titiz bir ciddilik, özen, doğruluk ve konuya yoğunlaşma” gibi eylem ilkelerini sıraladığı pasajlar arasında, özellikle son derece dikkat çeken şu algılama ve iş etiği ilkesini vaz eder: “her edimi, yaşamının en son edimiymiş gibi yaparsan, bunu başarısın...”¹⁰²

Şu sözleriyle Aurelius, Herakleitos’çu bir bakış açısıyla, ‘ zamanın kaçıp gitme teması’ üzerinde durmaktadır: “var olan her şeyin nasıl hızla geçtiğini ve yok olduğunu düşün sık sık. Hemen hemen hiçbir şey durağan değildir, elini uzatsan tutabileceğin kadar sana yakın olan şey bile...”¹⁰³ Bu yüzden sahip olduklarımızın kıymetini bilmeliyiz. Ancak bu bilme, kaybettiğimiz zaman olmamalı. Olmamalı ki, pişmanlıkları bertaraf edebilelim ve kendi kendimize acı çektirmeyelim.

Pek çok fenomene uygulanabilecek bu ilkedan yola çıkarak diyebiliriz ki, sahip olduğumuz her şeyin, hatta alıp verdiğimiz nefeslerin bile, kim bilir belki de en son, bir daha sahip olamayacağımız şeyler olduğu algısı ve bilincine erersek, gözümüzde bu

¹⁰¹ Düşünceler, s. 103 (VII/56).

¹⁰² Düşünceler, s. 41 (II/5).

¹⁰³ Düşünceler, s. 78 (V / 23).

olgu yeni bir form kazanır, çok üstün bir değer mertebesine yükselir. Bireyin işte, zamanın sınırlılığının ve tükenmekte olduğunun farkına varması, böyle bir duyarlılık halesiyle donanması gerekmektedir, hiç zamanı geçirmeden... Öyleyse, “(...) bu sınırlı zamanın yok olup gideceğinin, senin de yok olup gideceğinin ve o zamanın bir daha eline geçmeyeceğinin bilincine varmanın vakti geldi, geçiyor”¹⁰⁴.

Öte yandan Aurelius, uzunluğuna, kısalığına bakmaksızın bütün yaşamların geçiciliğe karışmaları bakımından aynı çizgide olduğunu; yitirilenin ne geçmiş ne de gelecek olduğunu, çünkü bireyin sahip olmadığı şeyleri yitiremeyeceği, onun için en önemli vaktin ‘şimdi’ olduğunu vurgulayarak, bir bakıma bireyin uzun yaşayamama hüznüne teselli olmayı amaçlar.. İlgili satırlarında şöyle der o: “Üç bin yıl ya da bunun on katı bile yaşasan, hiç kimsenin yaşamakta olduğu yaşamdan başka bir yaşamı yitirmediğini, yitirmekte olduğu yaşamdan başka bir yaşam yaşamadığını aklından çıkarma (...) Aslında hiç kimse ne geçmişi ne de geleceği yitirir, çünkü sahip olmadığı şeyi kim alabilir ondan? (...) [Kaldı ki], insan yaşlı da ölse genç de ölse ölünce aynı şeyi yitirir; şimdiki zaman insanın yoksun kalabileceği biricik şeydir, hiç kimse sahip olmadığı bir şeyi yitiremez”¹⁰⁵.

Bu münasebetle, Montaigne’in, Lucretius eşliğinde, ölüm hakkındaki düşüncelerine değinmek, Aurelius’u anlamak bakımından yararlı olacaktır sanırım.

“Hiçten daha az bir şey olsaydı, ölüm hiçten daha az korkulacak bir şeydir denebilirdi.

Ölüm size ne sağken kötülük eder, ne ölüyken; sağken etmez, çünkü hayattasınız; ölüyken etmez, çünkü hayatta değilsiniz’.

‘Hiç kimse vaktinden önce ölmüş sayılmaz; çünkü sizden kalan zaman da, sizden önceki zaman gibi, sizin değildir. Ondan da bir şey yitirmiş olmuyorsunuz’(Lucretius).

Bu alıntılardan sonra Montaigne, ölüm üzerine kendi düşüncelerini zikreder de, der ki: “Hayatınız nerede biterse, orada tamamlanmıştır. Hayatın değeri uzun yaşamakta değil, iyi yaşamaktadır. Öyle uzun yaşamışlar var ki, aslında çok az yaşamışlardır. Şunu anlamakta geç kalmayın, doya doya yaşamak yılların çokluğuna

¹⁰⁴ Düşünceler, s. 41 (II/4).

¹⁰⁵ Düşünceler, s. 44 (II,14).

değil, sizin gücünüze bağlıdır. Her gün gittiğiniz yere hiçbir gün varmayacağınızı mı sanıyorsunuz?..¹⁰⁶.

Şu halde, geçmiş boyutu gibi gelecek boyutu da bir ihtimal olan; tek gerçek yansıması ise ‘şimdi’ olan zamanın tekinsizliği karşısında, şu an için sahip olduklarımızın değerini çok iyi bilmek, bunları, belki de hiç hak etmediğimiz halde, bize sunulmuş bir ‘nimet’ addetmek gerekir!

Yalan Söylememek, Doğruluk: Yalan söylemek, istenmeyen bir eylem olarak, muhtemelen bütün ahlak öğretilerinde, inançlarda, hatta seküler karakterli toplum yapılarında bile hoş görülmemiş, yadsınmış bir edimdir; hatta, başlıca ahlak dışı bir davranıştır... Bireyin tinsel dünyasına özgü bir yozlaşma, çürüme; toplumsal bir yırtılma ve erozyon nedeni olarak nitelendirilmesi de, doğrudan doğal düzeni, evrenin sağlıklı işleyişini tehdit etmesindedir..

Aurelius’un ahlak öğretisinde ise yalan söylemek çok daha vahim bir tutum olarak görülmüş, bu sebeple de o, “Tanrı’ya karşı günah” olarak nitelenmiştir.. Tanrıya karşı işlenen bir günah olan yalan, Hakikat’e karşı da işlenmiş bir günahdır... O’nun oldukça dikkat çeken açıklamalarında o, yalan-günah-Tanrı ve Hakikat bağlamında, şu kalıcı açıklamaları yapmaktadır: “Yalan söyleyen kişi de aynı Tanrı’ya karşı günah işler; bu tanrının bir adı da Hakikat’tir ve bütün hakikatlerin ilk nedenidir. Bu nedenle, her kim bile bile yalan söylese, yalan söyleyerek haksızlık ettiği için, inançsızlık etmiş olur; istemeden yalan söyleyen de, evrensel doğaya aykırı davrandığı ve evrenin doğal uyumuna karşı çıkararak düzensizlik yarattığı için inançsızdır.”¹⁰⁷.

Aurelius, evrendeki doğal düzen ile bireylerin davranış biçimleri arasında, adeta determinist karakterli bir yapı arz eden atomcu bir münasebet (korelasyon) görmektedir.. Bundan olsa gerektir ki, bireyin yalan söyleme erdemsizliğini kozmik – doğal düzene negatif bir müdahale, hatta düzeni yadsıyıp onu bozma girişimi gibi algılamış; böyle bir eylemi de, son derece uyarıcı ve tehdit edici bir ifadeye büründürerek dile getirmiştir: “Tanrı’ya karşı günah”, “Hakikat’e karşı günah”, “İnançsızlık...”...

Marcus Aurelius’un ahlak öğretisinin en etkin terimlerinden birisi de, ‘yalan’ kavramının karşıtı olmak üzere, ‘doğruluk, dürüstlük’ tür; bir başka söyleyişle, doğal

¹⁰⁶ Michel de Montaigne, Denemeler, Çev. Kerim Çetinoğlu, Kum Saati Yayınları, İstanbul, ts., s. 199.

¹⁰⁷ Düşünceler, s. 122 (IX/1).

düzen ve evrensel akışın o yalın ve olduğu üzere gerçekleşen düzenine paralel olarak doğruluk üzere kalmaktır; fakat, ne durumda olunursa olunsun, ‘doğruluk’... İşte Aurelius, her şeyin, pek tabii ki insanın da akıp gittiği, bir sona doğru koştuğu gözlemi ve kabulü karşısında, davranışların bir tür sorgulamasını yapar da, doğruluk / adalet ve güzellik ekseninde davranmanın temel kurucu erdemlerden birisi olduğuna vurgu yapar. Der ki Aurelius, “Bu güne dek, tanrılara, ana-babana, kardeşine, karına, çocuklarına, öğretmenlerine, eğitmenlerine, arkadaşlarına, akrabalarına, hizmetçilerine nasıl davrandın?”. Ve, adalet, güzellik ve iyilik ilkesine işaret ederek, sorgulamasını şöyle sürdürür Aurelius: “Hiç kimseye doğru olandan başka hiçbir kötü şey söyleme, hiçbir kötü şey yapma’ ilkesine uygun olarak mı davrandın?”¹⁰⁸.

Bizce Aurelius, gerçek olanın dışına çıkmamayı, salt yaşamın değil, aynı zamanda ‘hakikat’e, onun anladığı anlamda Tanrı’ya bağlılığın da önemli bir göstergesi saymaktadır.

Her Şeye Karşı ve Herkese Doğrulukla Muamele: Aurelius, bir önceki başlıkta ele aldığımız ‘yalan söylememe’ ve ‘doğruluk’ ahlakî ilkelerine bağlı olarak, “hiç kimseye doğru olandan başka bir şey yapmama” ilkesini ve bu ilkenin uygulanması gereğini, hiçbir ön kabul ve bir engel düşünülmezsizin, sadece ve sadece insan olma gereğiyle, her dinden, her ırktan, her coğrafyadan, ilh. bütün insanlara yaygınlaştırır.. Hatta, bir kimse düşmanımız, hasmımız da olsa, düşmanlığa düşmanca duygularla yüklü ve hasmâne bir tavırla mukabelede bulunmanın da, ‘erdem’ anlayışına uygun olmadığını belirtir.. Hatta ona göre, düşmanından öç almanın en iyi yolu ve yöntemi de, tam aksine, onun gibi davranmamaktır! “Düşmanından öç almanın en iyi yolu, onun gibi davranmamaktır”¹⁰⁹. Bu, oldukça Hümanistik bir yaklaşım olup, insanlar arasındaki kardeşliği de pekiştiren bir anlayıştır. Hatta Marcus Aurelius, ilahî rahmet ve sevgi anlayışına sıklıkla vurgu yapan semavî dinlerin öğretilerini hatırlatırcasına, “Sizi incitenleri bile sevin.” demektedir.¹¹⁰ Çünkü insanlar birbiri için yaratılmışlardır. Bu yüzden onlara ya doğru yolu gösterilmeli ya da anlayışlı olunmalıdır.

Marcus’un, dolaylı olarak bir takım hukuki sonuçlar da doğuracak olan bu davranış ilkesi bize, Tzu Lao’nun Tao kitabında ‘bilge kişilik’ in kurucu nitelikleri

¹⁰⁸ Düşünceler, s. 79-80 (V/31).

¹⁰⁹ Düşünceler, s. 83 (VI/6).

¹¹⁰ Cemil Meriç, Kırk Ambar, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1980, s. 59

münasebetiyle dile getirmiş olduğu şu sözleri hatırlatır: “[Demokrasi bilgisi], iyilere iyi, iyi olmayanlara da iyidir, öylece iyiliğe ulaşır. Sadık olanlara sadık, sadık olmayanlara da sadıktır, böylece sadakate ulaşır”¹¹¹.

Bu özverili anlayışın bizim kültürümüzde de kelimelere bürünmüş olması, bu ilkenin ortak insani bir şuur olduğunun göstergesi sayılmalıdır. Mesela, Kasas Suresi, 28/54 ayetinin¹¹² tefsiri bağlamında bu anlayış, müfessir Elmalılı Hamdi Yazır tarafından şöyle dile getirilmiştir:

“İyiliğe iyilik her kişinin karı
Kemliğe iyilik er kişinin karı...”¹¹³.

İç-Dış Dengesini Kurmak: Bütün bunlara karşın, birey kendisini yine de kaygılardan kurtaramıyor; iç ile dış arasında olması gereken denge ve itidali sağlayamıyorsa, Aurelius, bireyin kendi iç alemine, muhtemelen tinsel ve vicdani evrenine yönelmesini öğütler. Çünkü o, burada boy verecek bir takım ruhsal iç oluşum ve taçlanmalarla, benlik dengesi ve varlık ahengini yeniden oluşturulabilecektir. Hatta denilebilir ki, mutlu ve erdemli bir birey olabilmek için, kimi zaman benlik dengesi ve kayra halinin gözden geçirilmesi, denetlenmesi, bir anlamda temellerinin sağlamlaştırılması gerekmektedir. Der ki Marcus bu bağlamda: “Koşullar seni kaygılandırıyor, hemen kendi içine çekil; gereğinden çok ölçüyü kaçırma, çünkü uyumu koruduğun sürece daha çok egemen olursun ona”¹¹⁴.

Bu vesileyle, “Başka görüş sahipleri ne derlerse desinler, sen kalbine ve vicdanına danış!” şeklindeki hikmetli sözü hatırlamak uygun düşecektir.

Kendine Yetkinliğin Yollarını Bulma: Aurelius’a göre, varlık ritminin dengelendiği bu anlar, bireyin ayakta durabilmesi, kendi varlığından söz edebilmesi için de son derece önemlidir.. Bu bireyin, kendi kendine yetme arzu ve çabasının da bir gerçekleşmesi olarak da önemlidir.. Bize daha tanıdık ve mûnis sözcüklerle söylesek, bireyin, ‘muhannete muhtaç olmaması’ için!.. Bununla ilgili olarak der ki Marcus: “İçin

¹¹¹ Tzu Lao- Tao Te Ching ,Yol ve Erdemin Kitabı, Çeviri, yorum ve notlar, Osman Yener, Anahtar Kitaplar Yayınevi, 1. bsk., İstanbul, 1998, s. 67.

¹¹² “Onlar hem de kötülüğü iyilikle savarlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan hayra harcarlar” (Kasas, 28/54).

¹¹³ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur’an Dili, Eser Neşriyat, 1979, V/3747.

¹¹⁴ Düşünceler, s. 84 (VI/11).

kusur dolu olsun, başkalarının sağlayabileceği yardıma ya da dinginliğe gereksinimin olmasın! Kısaca dimdik durmalısın, başkaları ayakta tutmamalı seni...”¹¹⁵.

Bireyin, evrenin içinde dimdik ve kendine yetkin bir biçimde var olmayı sürdürme çabasını ‘kaya’ metaforunu kullanarak da dile getirmekte, kendine özgüven sahibi bir benliğin, evrendeki olguları temaşasındaki sükûnet ve dinginliğine de bir göndermede bulunarak, şöyle demektedir: “Dalgaların ortada gelip çarptıkları kaya gibi ol: sağlam, kıpırtısız, çevresinde kaynayan suların dinginleşmesini seyreden”¹¹⁶.

Acının ve ölümün küçümsenişidir bu aynı zamanda.

Dinginlik, Serinkanlık, Gerçeği Olduğu Gibi Kabul Etme: Aurelius, gelip geçmekte olan zamanın ve doğadaki akışın ritmine uygun olarak, olgulardaki ve insan yaşamındaki bu gelip geçiciliğin farkına varmayı da, ahlaki bir davranış ilkesi oluşturmada araç olarak kullanır.. Bu akış değirmeninin öğüttüğü pek çok şey karşısında, doğal evreni, tam odaktaki dingin bakışlarla temaşa edip, bundan ‘uyum’, ‘dinginlik’ ve ‘varlığa yeniden yol alabilme’(toprağa düşen zeytin tanesi metaforu) gibi gaye ve kaygıları damıtılabilmek; sonsuzdan sonsuza doğru gibi hızla ilerleyen zamanın gonkları karşısında, hiç telaşlanmadan ve doğal evrene uyum gagesinden sapmadan serinkanlı bir tutumu içselleştirmek.. İlgili pasajlarda der ki Aurelius, “Kısaca, insansal olan her şeyin gelgeç ve değersiz olduğunu her zaman düşün; dün bir balgam damlası, yarın bir mumya ya da bir avuç kül. Öyleyse şu anı doğayla uyum içinde geçir, sonra da yaşamını dinginlik içinde bitir, tıpkı bir kez olgunlaşınca toprağa düşen, böylece onu üreten toprağı kutsayan ve onu büyüten ağaca gönül borcu duyan zeytin tanesi gibi”¹¹⁷.

Bu yolda bizi tutkularımızdan kurtaracak ve yetkinliğimizi sağlayacak olan yeti ise sadece akıl olacaktır. En önemlisi de, bize verilmiş her şeye karşın, doğanın ruhuna, yani varlığın kaynağına olan bir gönül borcumuzun olduğu...

İyi ve Kötünün Bilgisine Sahip Olma: Marcus Aurelius, mutlu ve gönençli yaşamının en temel ilkelerinden birisi olarak, bireyin ‘iyi’ ve ‘kötü’ değerlerinin bilgisine sahip olması gerektiğini; bu nedenle iyi ve kötüyü bilen kimsenin, istemi vasıtasıyla, başına gelebilecek kötülüklerden korunabileceğini belirtir. Böylece,

¹¹⁵ Düşünceler, s. 67 (IV/49).

¹¹⁶ Düşünceler, s. 67 (IV/49).

¹¹⁷ Düşünceler, s. 67 (IV/48).

eylemlerimizin temelinde olduğu kadar, bize yönelik eylemlere karşı geliştireceğimiz mukabil tutum ve davranışlarda da ‘epistemik’ içerik ve kalitemizin önemli olduğuna vurgu yapar..

İnsani olumsuz deneyim ve gözlemlerinden de izler taşıyan satırlarında şöyle dile getirir bunu Marcus: “Gün ışıyınca kendi kendine şöyle de: bugün meraklılarla, vefasızlarla, kaba, kıskanç, bencil kişilerle karşılaşacağım. Bütün bu kötülükler bu insanların başına, iyiyi ve kötüyü bilmedikleri için geliyor. Ama, iyinin doğasını kavramış ve onun doğru; kötünün doğasını kavramış ve onun yanlış olduğunu bilen, yanlış yapan kimsenin doğasını kavramış ve onu, benimle aynı kandan, aynı tohumdan geldiği için değil, benimle aynı zihni, tanrısal bir parçayı paylaştığı için akrabam olduğunu bilen bana o insanların hiçbirinden zarar gelemes.”¹¹⁸. Nitekim Marcus Aurelius, Stoacılığın, doğada kalıcı ve gerçek olanın sadece ‘ iyi’ olduğunu, ‘ kötü’nün ise gelip geçici, süreksiz ve arızı olduğu görüşüne katılarak, Latince şöyle der; “Epikennemata metaten semnen kay kalon.” Yani, kötünün iyiye oranı, eldeki fazla altıncı parmak ihtimali kadardır. Genel ve iyimser bir ifadeyle belirtirsek, yeryüzünde asıl olan iyi ve iyilik olup, kötü ise ihtimali ve alışılmışın dışındadır.¹¹⁹

Aurelius, doğanın içinde, öngördüğü bütün erdemli ve ahlaki gereklilikleri edinmeye çalışırken, diğer yandan ise dini terminolojiyle ifade edilmek istenirse, tam bir tevekkül duruşu ve hali sergilemektedir.. Sanki bize, olan ve zaten böyle olmaması düşünülemez ve de temenni edilemez bir var oluş karşısında panik yapmaya, sızlanmaya, yerinmeye, kaçış yolları aramaya hiç de gerek olmadığını; bir bilgenin net ve aydınlık ufkunu benimseme lüzumunu öğütler gözükmektedir.. Sanki, her şeye karşın, kendisi olmayı ve, bütün beklenti ve temennilerin üstünde, mevcudu ve olan durumu tevekkül içinde sürdürmeyi amaçlayan bir Sizif!.. Şöyle der Marcus: “Doğanın çizdiği yolda ilerliyorum, toprağa düşüp erince [mutluluğa] kavuşacağım; her gün içime çektiğim havaya son soluğumu verip, babamın, yaşam tohumunu; annemin, kanını; sütannemin sütünü aldığı ve benim yıllardır günbegün ekmeğimi ve suyum çıkardığım toprağa düşeceğim güne dek; adımlarımı ve ondan sağladığım sayısız yararları taşıyan toprağa...”¹²⁰.

¹¹⁸ Düşünceler, s. 40 (II/1).

¹¹⁹ Janet, P.- Séailles, G., A.g.e., s. 257

¹²⁰ Düşünceler, s. 72 (V/4).

Mistik bir yaklaşımla denilebilir ki, Aurelius, toprağa yalın ve sükût içinde düşen bireyin, bir başka deyişle cüz'i, nisbi varlık'ın külli, kuşatıcı varlığa iltihak ettiğini der gibidir.. Nitekim bir başka yerde bu tür bir anlayışı destekleyecek açıklamalarına da rastlamaktayız.. İnsan-dünya korelasyonunu da yansıtan bu düşüncesinde Aurelius şöyle der: “Bütünün bir parçası olarak geldin dünyaya. Seni üreten şeyin içinde yok olacaksın; ya da, daha doğrusu, bir değişim süreci aracılığıyla yaratıcı usa döneceksin yeniden...”¹²¹. Ve Aurelius'un, tüm fanileri teselli eden; yağmur yüklü bir bulut gibi, içimizdeki var oluş sancılarını ve acılarını serinletip dindiren şu sözleri: “Doğum gibi ölüm de doğanın bir gizemidir: aynı öğelerin birleşip ayrışması.. Öyleyse bundan utanç duyulacak bir şey yoktur, çünkü ussal yaratıkların ne doğasına, ne de yapısına aykırıdır bu”¹²².

Başlığın genel bir değerlendirilişi olarak denilebilir ki, Aurelius, insanın bu doğa içinde nasıl mutlu ve gönençli olacağına dair, gözlemlerinden de beslenen, ayrıca Stoa ahlak felsefesinin temel ilkelerinden de esinlenmiş olan pek çok ilke ortaya koymuştur.. Ulaştığı bu görüşlerini, salt teorik bir çerçevede ele almaktan çok, bunların, uygulanmaları halinde bir kıymet taşıyacağını, anlamlı olacaklarını ortaya koymuştur. Bir bakıma, salt teoriden uzak durmuştur; daha yerinde bir söyleyişle, iyilik, erdem ve ahlaklılık gibi kavramlar üzerinde salt teorik tartışmalara son verilecek bir zamanın da olması gereğine çokça işaret etmiştir.. Yani, ahlak ilkeleri konusunda o, bilgi ve teori boyutundan ziyade, ilkelerin dış alemde uygulamasını önemsemiştir, nitekim onun, “iyi bir insanın nasıl olması gerektiğini tartışma artık, iyi bir insan ol...”¹²³ şeklindeki öğüdü de tam buna işaret etmektedir.

2.2. Marcus Aurelius'un Siyaset Felsefesi

Filozofların, doğa, insan, ahlak, günlük yaşam hakkında görüşleri; kendilerine has saptamaları olduğu gibi, özellikle de bazıları söz konusu olduğunda, ‘siyaset’ ve ‘yönetim’ gibi genel kavramlar hakkında görüşleri hep olagelmıştır.. İnsanın, her ne kadar ‘doğa’da gözüken bir olgu olması gerçeğine karşın, kendisinde hazır bulduğu bir takım yetileri sebebiyle, onun, organize, teşkilatlı, dolayısıyla da daha sistematik ve karmaşık bir toplumsal yaşam özelliğine sahip olması sebebiyle olsa gerektir bu.

¹²¹ Düşünceler, s. 61 (IV/14).

¹²² Düşünceler, s. 60 (IV/5).

¹²³ Düşünceler, s. 140 (X/16).

Yöneten–yönetilen münasebetleri, en ideal toplum ve yönetim biçimi, yasalar vb. konuları felsefî boyutta ele almış olan Eflatun, Sokrates, Perikles, Solon gibi, Eski Yunan’daki örneklerle Roma’nın Marcus Aurelius’unu da ekleyebiliriz. Hatta denilebilecektir ki, onun bir süre imparator olarak yöneticilik yapmış; yönetme erkinin içinde bulunmuş ve kitlelere hükmetmenin dayanılmaz cazibesine muhatap olmuş olması sebebiyle, Aurelius’un söyledikleri daha da dikkat çekici ve önemli görülmelidir.

Diğer yandan şu da belirtilmelidir ki, Aurelius, teorik boyutta bir siyaset felsefesi tartışmasına girişmemiştir; bu, muhtemelen onun, çoğunlukla uygulama ve icra makamında bulunması; bu nedenle de soyut ve ülküsel tartışmalara pek de fırsat bulamamış olması sebebiyledir.. Bunun yerine, ‘Düşünceler’deki pasajlardan da görüleceği üzere, yaşadıklarından elde edilmiş dersler olarak, siyaset için öngördüğü ilke ve değerlendirmelerini özlü ifadelerle dile getirmiş; müphemiyetten uzak, hayata, ölüme, geleceğe ... dönük öğütlerde bulunmuştur.. Karakteristik olarak diyebiliriz ki, “Marcus, bir yurttaş olarak Roma’ya, bir insan olarak da Evrene bağlı olduğuna ...”¹²⁴ inanmıştır hep. İşte biz bu başlık altında onun siyaset felsefesini oluşturabileceği düşünülen görüşlerini sunmaya çalışacak, yer yer de kısa değerlendirmeler yapacağız..

Yasa Hakimiyeti ve Düzen Fikri: Evren – insan ilişkisi söz konusu olduğunda, yaşamın, evrene hakim bir düzen, hatta kozmik bir yasa uyarınca akıp gitmekte olduğunu; bireye düşenin de, bu doğal düzenin farkına vararak, ona uygun olarak yaşamak olduğunu belirten Aurelius, bu noktada bilhassa ‘yasa’ fikrine dikkatimizi çekmektedir.. Çünkü, evrende yasanın yokluğu nasıl düşünülemez, hatta bizzat ‘doğa ve evren’ yasanın bir gölgesi ise, bunun gibi, insanlar arası ilişkileri örgütleyen devlet ve toplum için de ‘yasasızlık’ durumu asla düşünülemez..

Bu açıdan bakıldığı zaman, doğa’da hüküm süren kozmik yasa gibi, beşeri ve toplumsal ilişkilerde de ‘yasa’nın egemen olması; karmaşık ve içi içe girmiş beşeri münasebetlerin düzenle işleyebilmesi için ‘yasa egemenliği’nin zorunluluğuna vurgu yapmaktadır.

¹²⁴ Heater, Yurttaşlığın Kısa Tarihi, s. 66

Aurelius'un, keyfilik ve kaostan kaçınma ilkesini de içeren ifadeleri son derece ilginçtir. Şöyle demektedir o: "Efendisinden kaçan, kaçak köledir, ama bizim en üstün efendimiz yasadır, bu nedenle ona aykırı davranan kişi kaçak bir köledir"¹²⁵.

Çağının telakkisine göre, 'efendisinden kaçan köle' metaforunu kullanan Aurelius, bir bakıma, doğa ve toplumun birey üzerindeki en büyük hakkının 'yasa'ya boyun eğmek olduğu şeklindeki örtük bir ifadelendirme ile; toplumda yasa egemenliği tesis edilmezse, kaos, keyfilik, belirsizlik, düzensizlik gibi olumsuzlukların baş göstereceğini vurgular. Bireyin ve toplum güvenliğinin en büyük güvencesinin yasalar olduğunu ifade etmek için de, abartılı bir anlatımla, 'en üstün efendinin yasa' olduğunu; böylece, 'yasa'nın üzerine çıkılamayacağını dile getirmiş olur..

Diğer ilkelerde olduğu gibi, bu sonuca da mantık yoluyla ulaşılabileceğini ifade etmektedir. Buna göre, evrensel usun hakim olduğu evren kentinde, iyi bir insanın değişmez görevi de, ' Stoacı davranış yasalarına uymak..', yani düzene ve kurallara uymaktır¹²⁶ Düzene uyma fikrini bu şekilde temellendirmiş olması, aynı zamanda yönetici konumunda olan Marcus Aurelius'un elini güçlendirdiği gerçeğinin de altını çizmektedir.

Toplumsallık, Ortak Yarar, Toplumsal Yarar: Varlık panoramaları bakımından incelendiğinde, bilinçli bir birliktelik ve toplumsallık konumuna sahip olan biricik varlık küresinin, insan olduğu görülür.. Ve zaten, yaşamın en büyük efendi olarak algılanması da, onun, insan için zorunlu ve bedihi bir olgu olan toplumsallığı sebebiyledir.. İstisnai ve marazi haller dışında, insan için salt bireysel ve münzevi bir yaşam düşünülemez... Siyaset ve yasa kavramı da, toplum halinde örgütlenmiş; birbirine geçmiş ilişkiler ağında yer alan insan gerçeğini gerekli kılar.. Her ne kadar, "yasalar, özü bakımından tek tek bireyler itibariyle mi, yoksa toplum halindeki bireyler itibariyle mi hazırlanır?" gibi teorik boyutta bir tartışma mümkün görünse de, şurası yadsınamaz bir gerçektir ki, insan, doğal bir varlık (homo naturalist) olduğu kadar, aynı zamanda, doğallık boyutunu aşan niteliklerle donanmış istisnai bir varlıktır da... Daha geliştirilebilecek bu varsayımlar bağlamında, filozofumuz, hem realite olarak, hem de yasaların dayanağı ve özüne işaret etmek üzere, insan için en iyi olgunun toplumsallık

¹²⁵ Düşünceler, s. 141 (X/25).

¹²⁶ Heater, A.g.e., s. 66

hali olduğunu vurgular ve der ki: “(...) ussal varlık için iyi olan toplumdur. Çünkü biz insanların toplum içinde yaşamak için doğduğumuz çoktan kanıtlanmıştır..”¹²⁷.

Davies, Aurelius’un kişilik tahlili de sayılabilecek açıklamalarında, onun, son derece güçlü ve tutkulu bir ‘kim ve nerede olduğunu bilme’ duyarlılığına, kuşatıcı bir aidiyet duygusuna sahip olduğunu belirttikten sonra, Düşünceler’inden şu pasajları aktarmaktadır: “Roma, İmparator Antonius için olduğu gibi benim de kentim ve ülkem. Ama bir insan olarak, ben bir dünya vatandaşıyım. (...) Evren içinde Asya ve Avrupa, dünyanın önemsiz köşeleri; Büyük Okyanus, sadece bir su damlası; Atos Dağı bir kum tanesi... Sonsuzlukla karşılaştırınca, içinde bulunduğumuz an sadece bir nokta. Buradaki her şey son derece küçük, değişime ve sona ermeye tâbi; ama her şey bir Akıllı Sebep’ten doğuyor (...) ...”¹²⁸.

Zikredilen satırlardan da anlaşıldığı üzere, Aurelius, yüksek bir aidiyet ve ayrılmazlık duygusuyla, kendisini, hem Roma vatandaşı, hem de Evren Kent’in vatandaşı olarak görmektedir. Yurttaşlığın Kısa Tarihi adlı eserde de aktarıldığına göre o, bu bağlamda demektedir ki, “Demek oluyor ki bizler yurttaşız. Yani, örgütlü bir topluluğun üyeleriyiz. O halde Evren de adeta devlet gibidir (...) ve biz bundan, bu ortak Devlet’ten zihinsel, akli ve yasal yetenek ediniriz; yoksa bunlar nereden gelir bize? Her nerede olursa olsun kişi Dünya Kenti’nin bir yurttaşı olarak yaşar (...)”¹²⁹.

Demek oluyor ki Aurelius, iki aidiyet algısı arasında bir çatışmaya yol açmayacak bir şekilde, “bir yurttaş olarak Roma’ya, bir insan olarak da Evren [Kent]’e bağlı olduğuna inanıyordu...”¹³⁰.

Aurelius’un, gerek insani yaşamın en ideal formu, gerekse yasaların beşeri dayanağı bakımından toplum gerçekliğine dikkat çeken bu tespit, genel sosyolojinin, “insan, doğası gereği medeni / kentsel, toplumsal bir varlıktır: el-insânu medeniyyun bi’t-tab” şeklindeki formülasyonu ile de teyit edilir. Bu teyit ise, bireylerin, kendilerine tanınmış haklar alanı içinde davranırlarken, ‘varlıklarına anlam kazandıran toplum ve toplumsal yaşama zarureti’, yurttaşlık hak ve ödevleri ile, tüm insanlık olgusuna karşı yükümlü olunan ödevlerin varlığını da asla göz ardı etmemeleri gereğini kendiliğinden ortaya çıkarır.

¹²⁷ Düşünceler, s. 77 (V/16).

¹²⁸ Avrupa Tarihi, s. 217-218 (Düşünceler, VI, 50, 48’den).

¹²⁹ Heater, A.g.e., s. 65-66 (Düşünceler, IV.4, X.15’den).

¹³⁰ Heater, a.e., s. 66. ‘İki yurttaşlık algısı’nın sürdürülebilirliğinin yolları konusundaki görüşler için bkz. Heater, a.g.e., s. 214-215.

Evrenin Zihni İle Toplumun Örtüşmesi: Siyaset yorumunda, bu sanatı, toplum halindeki insan gerçeğine rapteden; idari ve siyasi reflekslerinde, insan için adeta a prio bir durum olan toplumsallık gerçeğine dayanması lüzumuna işaret eden Aurelius, buna bağlı olarak toplumu, bir bakıma ‘evrenin zihninin izdüşümü’ olarak betimler; böylece, siyaset ve yaşam felsefesinde, bu koşulun ne denli önemli olduğuna dikkat çeker.. Toplumsal olanın bu önemini vurgularken, bir bakıma, evrensel zihinle bir analogi kurmayı ihmal etmez. Der ki Aurelius: “Evrenin zihni toplumsaldır. Bundan dolayı, [evrenin zihni], aşağı varlıkları üstün varlıkların yararı için yaratmıştır, üstün varlıkları da birbirlerine uyarlamıştır”¹³¹.

Topluma ve toplumsal olana vurgu yapan Aurelius, bu kısacık yaşam içinde varlığımızın biricik meyvesinin de, tanrısal yasaya uymakla, özellikle toplumun yararına yönelik etkinliklerde bulunmak olduğunu dile getirir.. Her ne kadar ikisi arasında zorunlu bir korelasyon mevcut ise de, bireyin doğasında da toplumsallık tohumu bulunduğundan, bireysel yarar ve haklara mukabil o, toplumun ortak yararının gözetilmesine daha fazla vurgu yapmıştır.. Şöyledir onun bu konudaki açıklaması: “Yaşam kısadır; yeryüzündeki varlığımızın biricik meyvesi, tanrısal yasaya uymak ve toplumun ortak yararına yönelik etkinliklerde bulunmaktır”¹³².

Aurelius’un dikkat çekici bir biçimde vurgulamış olduğu, ‘toplumun ortak yararı’ söylemi, hiç şüphesiz, bireyi topluma ve toplumun ortak çıkarlarına feda etmeden, onun özgün ve öznel taleplerini de göz önünde bulunduran; bir başka ifadeyle, bireyin özgürlüğünü ve haklarını toplumun kolektif sorumluluk ve gözetimine yükümleyen son derece ileri bir düşüncüyü işaretlemektedir. Hatta siyasetin hedefi ve ulaşmak istediği pratik sonuç olarak, bir başka yerde o, ‘Ortak yarar’ ve ‘topluma yararlı eylemler’ i işaret etmektedir; hem de, her şeyin hızla silinip gitmesini ve efsaneye dönüşmesi algısını da, edimlerimize ivme kazandıracak heyecan verici bir araç haline getirerek.. Şöyle demektedir o: “(...) her şey hızla silinip gider, efsaneye dönüşür, çok geçmeden de tam bir unutuşa gömülür (...) Dikkatimizi neye yöneltmeliyiz, öyleyse? Doğru düşünmeye, ortak yarara yöneltilmiş eylemlere, hiç yalan söylemeyen sözcüklere, (...) eylemlerimizin topluma yararlı olmasına”¹³³. Ve aslında Aurelius’a göre, ‘doğa’da, varlık ve var olanlar sürecinde bir kesintisizlik;

¹³¹ Düşünceler, s. 79 (V/30).

¹³² Düşünceler, s. 88 (VI/30).

¹³³ Düşünceler, s. 65 (IV/33).

öncekinin sonrakine tohum ve çekirdek olmasına benzer bir şekilde, zamansal ve uzamsal bir süredurum söz konusudur.

Bir başka söyleyişle, “her varlık, belli bir anlamda ondan doğacak şeyin tohumudur” da!..¹³⁴. Öyleyse yöneten ve yönetilenler açısından da öncelikle gözetilmesi gereken amaç, bireyin de içinde var olup gerçeklik kazandığı toplumsal yapı ve ortak yararların korunması olmalıdır..

Toplum-Birey Ahengi ve Bütünlük: Aurelius, sıklıkla vurgulamış olduğu ‘ortak yarar’, ‘toplumsal yarar’ vb. mefhumlar aracılığıyla, bireye ve bireysel olanlara aşırı ve ölçüsüz vurgu yaparak, toplumsal doku ve inşada onarılması güç çözümlere yol açacak; olması gerekenin hilafına; birey – toplum yabancılaşması, daha ileri mertebelerde ise çatışmalara neden olacak aşırı bireysellik ve birey odaklı serbest davranış ve yaşam felsefesini mercek altına almış, ‘ortak dünyada zorunlu birlikte yaşam’ı, esenlik bakımından son derece önemli görmüştür.. Pek çok ilkeleri arasında bizim için de son derece odaksal öneme sahip olduğundan, Aurelius’un bu yöndeki açıklamalarını, yeri geldikçe sunmayı gerekli görmekteyiz.

İşte, bireysel olanla toplumsal olanı birbirlerinin kriteri ve boy aynası olarak ele aldığı bir pasajında, şöyle demektedir o: “(...) dikkatle bakarsan şunu da görürsün: bir insan için yararlı olan, genellikle öteki insanlar için de yararlıdır”¹³⁵.

Siyaset teorisi ve uygulaması bakış açısından, yalıtılmış insan ve bireylerin değil de, doğal dünyanın varlıkları olarak ortak insanlık nitelik ve tözlerine vurgu yapılan bu pasajlar, mutluluk sağlama, mutsuzluğu ise uzaklaştırma ödevi bakımından, siyaset erkine, eşitlikçi ve adaletli bir ufuk çizmektedir: Bir başka ifadeyle, toplum – fert dikotomisi yerine, nispi olanla külli olanın birbirini, ahenkli ve kemale erdirici bir üslup içinde tamamlayıcılığı...

Aurelius bu bakış açısını bir başka düşüncesinde de, ‘petek–arı’ analogisi üzerinden şöyle dillendirmektedir: “Peteğe yararlı olmayan, arıya da yararlı olmaz”¹³⁶; öyleyse diyebiliriz ki, arıya yararlı olmayan da peteğe yararlı olmaz!..

Netice olarak, yönetsel erkin kullanımında bireye yararlı olanlar gözetilirken, toplumun; topluma yararlı olanlar gözetilirken de, bireyin daima göz önünde

¹³⁴ Düşünceler, s. 65 (IV/36).

¹³⁵ Düşünceler, s. 91 (VI/45)

¹³⁶ Düşünceler, s. 93 (VI/54).

bulundurulması; karşılıklı yerinme ve sızlanmalara yol açmayacak ahenkli, adaletli ve insanca bir anlayışla, ödev ve hakların üleştirilmesi gerekmektedir.

Devlet Yararının Önceliği Fikri: Aurelius, ‘evrenin zihni’ kavramına yaklaştırdığı ‘toplumsal ortak yarar’ ilkesine, ‘devlet’ yapılanması aracılığıyla da dikkat çekmekte; yönetici erki ve istemi temsil eden ‘devlet’ ile onun yönettiği arasında da, ‘zarar–yarar’ değerleri bakımından zorunlu bir bütünleyicilik, birbirlerine indirgenemez bir ayrılmazlık bulunduğunu söylemektedir. Bir bakıma onu, bireycilikten çok toplumcu ve devletçi olarak da takdim eden pasajlarda o şöyle demektedir: “Kente (devlete) zararlı olmayan, yurttaşa da zararlı değildir. Ne zaman sana zarar verildiği fikrine kapılırsan, şu kuralı uygula: ‘Eğer bu, kente (devlete) zarar vermiyorsa, bana da zarar vermez’. Ama eğer kent (devlet) bundan zarar görmüşse, bu zararı verene öfkelenme, ama gözünden kaçmış olanı göster ona”¹³⁷.

Aurelius’un, aslında, ahlaki paradigmasının kurucu ilkeleri ve teorisiyle, siyasi paradigmasının kurucu ilkelerinin bir iç içelik karakteri sergiledikleri gözükmektedir... Her iki alan, birbirlerinden soyutlanmış değer kümeleri ve iki ayrı katman olarak değil, tam aksine, birbirlerinden beslenen, organik bir alışveriş halinde bulunan canlı gerçeklikler olarak dururlar.. Bu sebeple, biz, onun, toplumsal yarardan, siyasi değerden söz ettiği yerlerde, aynı şekilde ahlaki ve normatif ilkelere de söz ettiğini görebilmekteyiz. Mesela yöneticinin uyacağı bazı genel ilkelere söz ettiği şu satırlar böyledir: “(...) insan doğasının birincil ilkesi, toplumsal yarardır; ikincisi ise, bedeninin tutkularına direnmektir; çünkü ussal ve zihinsel etkinliğin başlıca özelliği, kendine sınırlar koymak ve hiçbir zaman duyuların ya da içgüdülerin etkisine yenik düşmemektir (...). Her ussal varlığın üçüncü ilkesi, acele yargı vermekten, kolay kandırılmaktan kaçınmaktır. Öyleyse, yönetici ilkin, bu ilkelere sıkı sıkıya bağlı kalarak, doğru yolda ilerleyecek, böylece ona ait olan şeylerin tümüne sahip olacaktır.”¹³⁸.

¹³⁷ Düşünceler, s. 78 (V/22).

¹³⁸ Düşünceler, s. 103 (VII/55).

Demokratik Toplum, Eşitlik ve Özgürlük: Aurelius, bireyi merkeze alan ve onu, toplum ve devlet fenomeninin tohumu, temel ögesi olarak değerli sayan demokratik bir devlet fikrinden yanadır... Onun demokratik devlet paradigmasında, bu demokratik vasıf ve hedefin gerçekleşebilmesi için şu iki kavram, ‘olmazsa olmaz’(sine qua non) şartlar olarak yer alırlar: eşitlik ve söz söyleme özgürlüğü... Şöyledir Aurelius’un sözleri: “Severus’tan (...) eşitliğe ve söz söyleme özgürlüğüne dayanan demokratik bir devlet fikrini [öğrendim]”¹³⁹. Diğer pek çok ilkeler yanında, özellikle eşitlik ve ifade özgürlüğünü, demokratik devletin ‘olmazsa olmaz’ bir şartı görmesi, bu iki kavramın hala tartışılır olduğu günümüz açısından son derece ilginç ve anlamlıdır.

Aurelius’un siyaset felsefesi ve ilkesel düşüncesi bakımından daha da dikkat çekici olanı, onun çoğulculuk kavramına, dolayısıyla ‘çoğulcu yaşam’ kavramına, hatta diyebiliriz ki idealine göndermede bulunmuş olmasıdır... Bir ayrıntıyla ki, o da, bunu gerçekleştirebilecek yapı ve sistem olarak, sistemi himaye ve sürdürme fikrini içermesinden olsa gerek, ‘monarşi fikri’ne atıfta bulunarak.. Filozof ve konsül Severus’tan ilham aldığı temel kavramları zikrettiği, içinde ‘çok uyrukların özgürlüklerine saygı’ söyleminin de geçtiği yukarıdaki açıklamasını şöyle sürdürmektedir Aurelius: “(...) her şeyden çok uyrukların özgürlüğüne saygı gösteren bir monarşi fikrini oluşturmayı (...), eleştirdiği kişilere karşı açık yürekli olmayı; ne istediği ya da ne istemediği konusunda arkadaşlarının tahminde bulunma gereksinimi duymamaları için niyetlerini açıkça ortaya koymayı [öğrendim]”¹⁴⁰.

Muhtemelen çoklu düşüncelerin uzlaşmasını simgelediğine inandığından monarşik oluşuma göndermede bulunulan bu satırlarla Aurelius, çoğulcu karakteri içinde bireylere özgürlük, eşitlik ve bilhassa ‘söz söyleme’, yani ‘her tür fikir beyanı ve eleştiri hakkı’ tanımak gibi, son derece ileri kavram alanlarına değinmiş gözükmektedir.

Bu noktada, Aurelius’un, ‘insan tabiatının onuru’ gibi yüksek bir diğer kavramı içselleştirmiş olduğu ifade edilmektedir.. Şöyle ki; köleler ve sahipleri, ilh. şeklinde sosyal ve yönetsel bir kurumlaşmanın egemen olduğu zaman dilimlerinde, insan doğasının onuru gibi, eşitleyici ve de her bireyin saygınlığı hak ettiği fikrini esinleyici bir düşüncelerin gelişmesi, hele de uygulanabilmesi için, mevcut düzenin direnç noktalarının aşılması gerekir! İşte, bilhassa insanlığın mutsuzluk anları, varsayılan

¹³⁹ Düşünceler, s. 31 (I/14).

¹⁴⁰ Düşünceler, s. 31 (I/14).

yıkıcı sınıfsal sistem içinde, ‘insan tabiatının onurluluğu’ fikrinin uç verdiği en olgun zaman kesitleri olagelmıştır. Whitehead da, bu kavramın özellikle başat hale gelmesini Aurelius ile irtibatlandırıldığı satırlarında der ki: “İşte Roma’lı yöneticilerin zihninde, böylesi bir insan tabiatının onuru kavramı yavaş yavaş şekillenmiş; bu kavrayış , bir bakıma daha iyi bir yönetimin tesis edilmesini sağlayarak Marcus Aurelius gibi kişilerin, tahayyül ettikleri işlerin zirvesine yükselmelerini hızlandırmıştır. Bu, hakikaten, değerli bir moral güçtü; ama toplum, bunun devrimci bir yöntemle tatbik edilmesine karşı direnç noktaları geliştirmişti”¹⁴¹.

Öyle anlaşılıyor ki, Aurelius’ta gözlemlediğimiz insana sıcak, sevecen ve eşitlikçi yaklaşımın temelinde, Whitehead’ın sözünü ettiği bu ‘insan tabiatının onuru’ düşüncesine bağlılığın büyük payı olsa gerektir.

Yönetimde İlmîlik ve Özdenetim: Aurelius’un siyaset modelinde sıkça altı çizilen ilkelerden bir başkası da, yine Stoa felsefesine mensubiyetinin bir göstergesi sayılacak olan, ‘ılımlılık ve özdenetim’ ilkesidir..

Yönetim yapısının ve yöneticinin dingin olmasının, konumunun bilincinde ve ussal ilkelere bağlılık halini devam ettirmesinin, yönetilenlerin ve kentin (toplum, devlet) de esenliğini güvence altına alacağını düşündüğünden, bilhassa ılımlılık, aşırılıklara düşmeme ve benlik denetimini elden kaçırmama hasletlerine vurgu yapmıştır.

Şöyledir Aurelius’un öğütleri: “(...) özdenetimini koru, yalnızca yargında ve eyleminde kararlılığını değil, seni engellemeye ya da sana sıkıntı vermeye çalışanlara karşı ılımlılığını sürdür. Onlara öfkelenmek, tıpkı korktuğun için giriştiğin eylemi bırakıp kaçman gibi, güçsüzlüğünün göstergesi olacaktır. Yılgınlığa kapılanlar kadar, doğa’nın, onun akrabası ve arkadaşları olarak yarattığı kimselere yabancılaşanlar da aynı ölçüde kaçaktırlar”¹⁴².

Yönetimde Empati ve Sevgi: Siyaset, erki elinde bulunduranla erkin nüfuzu altında bulunanlar arasında ufuksal ve fiziksel birlik fikri kadar, zihinsel, amaçsal ve varoluşsal bir bütünlük, beşeri bir süreklilik/akışkanlık duygusunu da gerekli

¹⁴¹ Alfred North Whitehead, Düşüncelerin Serüvenleri, Çev. Yusuf Kaplan, Külliyyat Yayınları, İstanbul, 2008, s. 17

¹⁴² Düşünceler, s. 150 (XI/9)

kılmaktadır. Bu da, özellikle, yönetilenlerin açıklamalarını, onların talep ve sorularını çok iyi-ama kelimenin tam anlamıyla çok iyi – dinlemeyi, hatta, neredeyse ‘konuşanın zihnine girmeyi’ zorunlu bir hedef olarak gerektirmektedir.. Bu, günümüzün gözde ifadesiyle söylemek gerekirse, ‘empatik yol’dan başkası değildir..

Şöyle demektedir Aurelius: “Başkalarının söylediklerini dikkatle dinlemeye alıştırdı kendini ve olabildiğince konuşanın zihnine girmeye çalıştı”¹⁴³. Çünkü, yönetenlerin yönetilenlere karşı geliştirmeleri gereken başlıca duygu ‘sevgi’dir ve bir siyasi erk sahibinde olması, boy atması gereken ‘sevgi’ sıcaklığı, böyle bir empatik özdeşleşmeyi gerekli kılar..

Bunu biz, sevmeye içtenlik ve derunilik mertebesi olarak yorumlayabiliriz.. Nitekim Aurelius, yine emir kipiyle şöyle diyordu sevmek hakkında: “(...) aralarında yaşadığın insanları sev, ama gerçekten sev...”¹⁴⁴.

Titizlik, İlk İzlenimlerin Etkisinde Kalmama: Yönetimsel gücü elinde bulunduran kişi ya da kurumların en çok dikkat etmeleri gereken hususlardan, görev ahlakının temel ilkelerinden bir diğeri de, konulara, hak ettikleri titizliği göstermek; fikir oluşturmadan önce, eni konu incelemeler yapmak; bir başka ifadeyle, konu hakkında edinilmiş ilk izlenimlerle kesinlikle yetinmemektir!..

Kısaca, özen, detaylı bir inceleme, sabır...

Şöyledir Aurelius’un bu konudaki açıklaması: “Babamdan, (...) kurul toplantılarında her sorunu titiz bir özenle gözden geçirmeyi, ilk izlenimlerle yetinmeyerek araştırmayı sabırla sürdürmeyi [öğrendim]”¹⁴⁵.

İstişare: Aurelius, pek sık olarak zikrettiği ‘ölçülülük’ yeteneğinin de içinde yer aldığı kimi açıklamalarında, popülizm olarak da adlandırılan gösterişten kaçınmayı, özellikle de, ‘ortak yarar’a katkıda bulunabilecek kimselerle istişare yapmayı; böylece verilen kararların doğruya isabet etme ihtimalini yüksek tutmayı salık vermektedir..

Bu hasletleri, onu evlatlık edinen, babası Antoninus Pius’tan öğrendiğini belirterek, şöyle der: “Babamdan: ölçülülüğü, inceden inceye düşünüp taşındıktan sonra alınan kararlarda direnmeyi; şan, şeref sayılan şeylere aldırılmamayı; (...) ortak yarara

¹⁴³ Düşünceler, s. 92 (VI/53).

¹⁴⁴ Düşünceler, s. 90 (VI/39).

¹⁴⁵ Düşünceler, s. 32 (I/16).

katkıda bulunabilecek durumdaki kimselere kulak verme eğiliminde olmayı (...) [öğrendim]”¹⁴⁶.

Gerçeği Olduğu Gibi Kabul Etme ve Yürekli Olma: Aurelius, esasında insanın bu doğal alemdeki varlığının ‘çılgınlık’ olarak nitelenebileceği, bir bakıma, kendisince seçilip hazırlanmamış bir koşullar yumağının içine doğuverdiğini; bu sebeple de, bir kere buraya geldikten sonra, geriye, direnmekten ve dünya gerçeğini böylece olduğu çizgisiyle kabul etmekten başka bir şey kalmadığını belirttikten sonra, yöneten – yönetilen, her statüdeki insana şu cesaretlendirici öğüdü verir: “Öyleyse, yürekli ol!..”.

Çünkü onun, şu iki seçenekten başka yapabileceği bir şey de yoktur: “Ya bu dünyada yaşamayı sürdürürsün, ki buna artık alıştın; ya da onun dışına çıkarsın ve bunu kendi isteğinle yaparsın; ya da ölürsün, böylece işlevin sona erer. Bunun dışında başka seçenek yok. Öyleyse, yürekli ol!..”¹⁴⁷. Çünkü, dışlanamaz ve yadsınamaz bir biçimde bizi karşılayan; kendi somut ve doğrudan gerçekliği ile bizi kendisini kabule adeta zorlayan bu yaşam içinde yüreksizlik göstermek, yılgınlığa düşmek, korkakça kendi ürkek ve çaresiz iç dünyasına sığınmak, korkaklık üstüne bir de onursuzluğun eklenmesi olacaktır ki, bu da ölümden kötü bir edilgenlik olarak görülmelidir!

Bu nedenle, yaşam ve onun tayin edilemez koşulları karşısındaki böylesi bir cesaretlendirme ve teşvik, insan ve toplumun sorunlarının kimi zaman çıkmazları içinde bocalayabilecek olan siyasi erk sahibi kimselere de, yaşanacak bu türden olguların da doğal olduğunu; tedbirlerin de bu algıya göre oluşturulması gerektiğini vurgulama olarak değerlendirilmelidir. .

Serinkanlılık, İhlallik ve Uyumluluk: Aurelius’un siyasi erki ilgilendiren düşünce ve açıklamalarını, siyaset felsefesinin o salt teorik ve epistemik tartışmalarından ayırt eden şey, onun, daha ziyade siyasî ahlak alanına yakın durmasıdır. Bu nedenle, onun düşünceleri içinde salt siyaset felsefesi tartışmalarının yapıldığı pasajları bulmak çok güçtür; bunun yerine, görüldüğü üzere, her birey için de bir

¹⁴⁶ Düşünceler, s. 32 (I/16).

¹⁴⁷ Düşünceler, s. 140-141 (X/22).

gereklilik olarak algılanabilecek ahlaki ve edimsel yönlendirmeler, tavsiyeler daha fazla yer tutar.

Onun, Stoa'lı filozof Laudius Maximus'tan öğrendiğini belirttiği şu aşağıdaki açıklamalar da, işte bu türdendir: “Maximus'tan: kendine egemen olmayı ve tam bir kararlılığı; her durumda, ama özellikle hastalıkta serinkanlı olmayı; ılımlılığı, yumuşaklıkla ağırbaşlılığın uyumlu bir karışımının belirlediği bir karakter örneğini; görevini yakınmaksızın yerine getirmeye her zaman hazır olmayı; (...) herkeste güven uyandırmayı; şaşmamayı ve hoşnutsuz olmamayı, hiçbir zaman aceleci olmamayı, ne kararsız, ne güvensiz, ne yenik, ne ansızın kahkahadan öfkeye ya da coşkuya geçmeye hazır olmayı [öğrendim]”¹⁴⁸.

Şu halde, birey ve toplumların yönetimine talip olan kimselerde siyasi bir ahlak, davranış modu, içselleştirilmiş niyet ve edim olarak bulunması gereken bir takım ilkeler vardır ki, bazıları şunlardır: Kendine egemen olma ve tam bir kararlılık; her durumda, özellikle hastalıkta serinkanlı olmak; ılımlılık, yumuşaklık, ağırbaşlılık; görevini yakınmaksızın yerine getirmeye her zaman hazır olmak; (...) herkeste güven uyandırma; şaşmama ve hoşnutsuz olmama; hiçbir zaman aceleci olmama; ne kararsız, ne güvensiz, ne yenik, ne ansızın kahkahadan öfkeye ya da coşkuya geçme...

Şu halde, fertlerin ve toplumun yönetimini üstlenmiş; yöneticiliğin o hem sorumlu kılan, hem de daima ayartıcı ve kışkırtıcı bir güçle donatan hâlesiyle donanan kimselerin özellikle sahip olmaları gereken niteliklerdir bunlar: kendine hakimiyet, kararlılık, daima serinkanlılık, ılımlılık, yumuşaklık, ağırbaşlılık, asla yakınmama, teenni, ruhsal ritim...

Güven Uyandırma, Sürdürülebilir Bir Denge ve Dinginlik: Bu öğütler içinde, siyaset ahlak ve davranış modu olarak, ‘yumuşaklıkla ağırbaşlılığın uyumlu bir karışımının belirlediği bir karakter örneği’ ve ‘görevini yakınmaksızın yerine getirmenin yanı sıra, bilhassa ‘herkeste güven uyandırma’, sürdürebilir bir denge ve dinginlik en fazla dikkat çekenleridir.

Siyasetin hem teorik hem de uygulaması bağlamında Aurelius'un dikkat çektiği, önemini vurguladığı hususlardan bir diğeri ise, konuşma / hitabet biçimidir.. Kuşkusuz dil ve konuşma yetisi her insan için hayati bir öneme sahiptir, fakat siyasi erk sahipleri

¹⁴⁸ Düşünceler, s. 31-32 (I/15).

için konuşma biçimi, söz ve kelamı kullanma tarzı, her şeyden daha önemlidir... Çünkü, siyasi erki kullananlar, kendilerini ve icraatlarını, toplumlara söz aracılığıyla ifşa etmektedirler. İşte tam bu noktada, “üslubu’l-beyan, aynıyle insan” özdeyişi hatırlanmalı, beyan ve ifade tarzının, siyasi erk sahibi için birincil referans olacağı unutulmamalıdır. Ayrıca, güven oluşturma ve sürdürülebilir bir dinginliğin yaratılması için ifade ve üslup, son derece önemli bir araçtır da...

Bu nedendir ki Aurelius da, konuşma hakkındaki ifadesinde şunu söyler: “ister senatoda ister herhangi biriyle konuşurken, saygılı, yapmacıksız konuş. Yalın, açık, seçik bir dil kullan!”¹⁴⁹.

Görüldüğü üzere, bu kısacık pasajda şu iki önemli ilkeye vurgu yapılmıştı: Muhatapla konuşurken, hele siyasi erk sahibi iseniz, saygılı ve doğal / yapmacıksız olmak, bir de yalın, açık ve anlaşılır bir dil kullanmak.. Ve, zaten bir iletişim aracı olan ‘dil’in işlevini yerine getirebilmesi için, bunlar, anlamın oluşmasına katkı sağlayan tali, ama son derece önemli unsurlar değil midir ki? Bu nedenle olsa gerektir ki, gerçeği açık ve seçik bir biçimde ortaya koyma becerisini kazanmış olan Marcus Aurelius’a, Hadrianus, ‘en gerçekçi’ anlamında, ‘gerçek’, ‘doğru’ anlamına gelen aile adı Verus’a uyarlayarak, Verissimus (‘en doğru’) adını vermiştir¹⁵⁰.

Bu başlığı toparlarken diyebiliriz ki, Aurelius’un siyaset anlayışı, salt teorik bir siyaset felsefesi olmayıp, esasında, ferdin kendisini hem zihin, hem toplum, hem de doğal evren karşısında kontrol etmesi, geliştirmesi, en kusursuz karar ve davranışı ortaya koyması şeklinde, ahlaki ilkeler ve davranışlar portresi şeklindedir.. Hatta diyebiliriz ki, ahlaki gözüken hiçbir ilke ve öğüt, siyaset etiğinden; siyasi gözüken hiçbir ilke de ahlak ilkelerinden kopuk ve ilişkisiz değildir. Mesela, iyiliğin kaynağı olarak bireye vurgu yapan ve onu referans gösteren, “içini kaz; çünkü iyilik kaynağı içindedir, sen kazmayı sürdürdükçe fişkirir”¹⁵¹. vb. açıklamalarına karşın, toplumsal ve ortak yarar; demokratik toplum; eşitlik ve ifade özgürlüğü gibi daha açılımlı evrensel değerlere de şiddetle vurgu yapar.. Hatta, toplumsal yapıyı, ‘evrenin zihni’ ile özdeşleştirerek yüceltir.. Ama o, öngördüğü ilkelere bağlılığının da bir göstergesi olarak, kavramlar arasındaki zıddiyet ve uzlaşmazlık boyutu yerine, onlardaki tamamlayıcılık ve mükemmelleştiricilik fonksiyonunu görmeyi yeğler.

¹⁴⁹ Düşünceler, s. 113 (VIII/30).

¹⁵⁰ Düşünceler, s. 120 (14 no’lu açıklamadan).

¹⁵¹ Düşünceler, s. 104 (VII/50).

2.3. Marcus Aurelius'un Hem Ahlak Hem De Siyasetle İlgili Değerlendirmeleri

Bu başlık altında biz, Marcus Aurelius'un hem ahlak nazariyesine, hem de siyaset felsefesine yorumlanabilecek bazı düşüncelerinden söz edeceğiz. Bir yerde de belirttiğimiz gibi, Aurelius, bir ahlakçı edasıyla, emir kipinde öğütler vermekte, geniş açılımlı değerlendirmelerde bulunmaktadır. 'Konuşulan söz ve verilen karar' ekseninde dönüp dolaşan aşağıdaki öğüt, her iki alana uygulanabilecek örnek pasajlardan birisi sayılabilir: "Söylediğin her sözü tart; attığın her adıma dikkat et. Verdiğin her kararın ne gibi sonuçları olacağını düşün. Bu ikinci durumda, amacın ne olduğunu daha başından gör; birinci durumda ise sözcüklerin ne anlama geldiğine dikkat et..."¹⁵².

Konu başlığımız itibariyle baktığımızda, sözcüklerin anlam ve maksatlarını iyi belirlemek; ayrıca, eylemlerin nihai gayesini ta baştan belirleyip, kendimizi belirsizliklere bırakmamak, hem ferdi davranış ve ahlak açısından önem taşır, hem de siyasi erkin kullanımı ve kullanıcıları bakımından da önem arz eder.

Aurelius'un, muhtemelen bireye yaptığı vurgunun da gerekçesi olarak, insan istemine çok önem verdiğini görmekteyiz.. Onun düşüncesine göre istemimiz, bizim kendi iç dünyamız ve hükümlerlik alanımızdır; her türlü karar ve davranışımızda, biz ondan yola çıkar, onunla söyleşir, onunla öğütleşiriz.. Bu, bizim doğal yaratılışımızda yer alan, ebedi hazinemizdir sanki... İstem insan yaratılışındaki bu köklü konumunu Aurelius, Epiktetos'tan yaptığı şu alıntıyla dile getirir: "Hiç kimse bizden istemimizi çalamaz..."¹⁵³.

O halde, birey, yada siyasi erk sahibi kimse/kimseler olarak bize düşen, bu istemin farkına varmak; tüm karar ve eylemlerimizi, kendi istemimizin ürünü olarak sergileyebilmek!..

Aurelius, ahlaki bağlamda olabileceği gibi, siyasi erkin kullanımında da, etkin ve yönlendirici güç karakterini taşıyan bir takım psikolojik ve zihinsel durumlara dikkat çekmeyi sürdürmüştür. Özellikle içgüdüler ve şimdiki zamana / hale odaklanma konulu aşağıdaki düşünceleri bu türdendir. Der ki o: "İçgüdülerinin seni bir kukla gibi çekip çevirmesine izin verme. Dikkatini şimdiki zamana çevir. Senin ya da başkalarının

¹⁵² Düşünceler, s. 96-97 (VII/4).

¹⁵³ Düşünceler, s. 157 (XI/36).

başına gelenlerin bilincine varmayı bil. Her nesneyi nedensel ve özdeksel [esas ve temel bakımından] yönlerine ayır ve incele. Son saatini düşün..”¹⁵⁴.

Marcus, yaşanan olguların tam olarak içselleştirilmelerini öğütlerken, aynı zamanda da, ‘her nesneyi nedensel ve özdeksel yönlerine ayır ve incele’ öğüdüyle, ister ahlak alanında, isterse siyasi erk kullanımı alanında olsun, analitik bir düşünme modelini dikkatimize sunmaktadır. Ayrık ve dikkat çekici bir biçimde, ‘son saatini düşün’ tümcesiyle, ‘kaçınılmaz son: ölüm’ olgusunu, bütün karar ve edimlerin üzerine yansımaları gereken ahlaki etkin bir unsur olarak betimler.

Hiç şüphesiz, bu başlık altına daha başka değerlendirmeler de dahil edilebilir.. Fakat şimdilik bu kadarla yetinirken bir kez daha belirtmek gerekir ki, Aurelius’un düşünce ve uslamalarında, ahlaki erek ile siyasi erek iç içe girmiş; bu iki alan, hep, birbirine destek vermiştir.

¹⁵⁴ Düşünceler, s. 100 (VII/29).

SONUÇ

Gücümüz yettiğince anlamaya, en azından tanımaya ve tanıtmaya çalıştığımız bir imparator, bir filozof, her şeyden önce bir insan olarak Marcus Aurelius'un hayatı ve düşünceleri gerçekten ilgilenilmeye değer. Burada şunu da ifade edelim ki, çalışmamız esnasında karşılaştığımız başlıca güçlük, bu konudaki müstakil ve özgün, Türkçe kaynakların azlığı, nerdeyse yokluğu idi. Öğrendiğimiz kadarıyla da, Marcus Aurelius hakkındaki ilk çeviri, Semiha Cemal Hanım tarafından, ta yirminci yüzyılın başlarında yapılmıştır.¹⁵⁵ Yabancı dillerde, Aurelius hakkında pek çok eser bulunmakta, hatta bir dönemler, Aurelius'un eseri batıdaki hukuk fakültelerinde de okutulmuş iken, bizim düşünce dünyamızın, böyle bir şahsiyeti gözden kaçırmaması ise, bizce bir kayıp sayılmalıdır.

Bu bağlamda, filozof imparatorumuzun felsefesi ile yaşantısının, yani bir bakıma teorik ile pratiğin bu denli uygunluk gösterdiğini gözlemlemek, çalışmamızın amacını daha da anlamlı hale getirmektedir. Tabi ki yüzde yüz bir eşleşmeden bahsetmiyoruz, bahsedemeyiz. Çünkü filozofumuz, sadece kendinden değil bir imparatorluk ve tebaasından sorumlu bir yönetici idi aynı zamanda. Bu yüzden de, daha önce de ifade etmeye çalıştığımız gibi, bazı uygulamalarında Stoacı felsefesinden uzaklaştığı gözlemlenebilir.

Ama bütün bunlardan daha da önemlisi, birey temelli olan ahlak görüşlerini kendisinde tecelli ettirmesi; sırf kendinde göstermekle kalmayıp, bireyi aşan ve topluma ulaşan bu görüşlerini, siyaset alanında da desteklemesidir. Sadece kendini değil, başkasını düşünmenin erdemliliğini de görüyoruz onun düşüncelerinde.

Bu, bireysel Stoa felsefesine bir ima gibidir de... Çünkü orada, “..bilge, özgür kalan ve kendi kendisinin sahibi kalan insandır.”¹⁵⁶ Böylece, asıl olanın bireyin kendi ahlakiliği olduğu, toplum ahlakiliğinin de buradan beslendiği ifade edilmiştir. Bu nedenle birey kendine, doğasına, evrenin doğasına yabancı olan ve esir eden her türlü olumsuz ve yıkıcı ruhsal kuvvetin etkisinden kendini kurtarmalıdır.

Bunu sağlamalıdır ki, bireyden topluma ulaşalım ve toplumu kuşatalım. Bu noktada, çalışmamızda ifade ettiğimiz, Aurelius'un ahlak ilkeleri ve bu ilkelere dayanan

¹⁵⁵ Kenan Gürsoy, Tasavvuf (İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi),Yıl:8, Sayı:19, Temmuz, 2007, s. 473- 525

¹⁵⁶ Ziya Gökalp, Felsefe Dersleri, Sadeleştirenler ve Yayına Hazırlayanlar: Ali Utku, Erdoğan Erbay, Çizgi Kitabevi, Konya, 2006 , s. 785

siyasete dair görüşleri, adeta birer reçete niteliğindedir. Ne için? Günümüz toplum ve devlet düzenlerinin ihtiyacı için. Madde, çıkar ve gücün egemen ilke olduğu günümüzde, tarihin en büyük imparatorluklarının birinin bu bilge imparatorunun tecrübeleri kulak verilmeye değer olsa gerek!.

Çalışmamızın sonucunda, biz, bunun bir gereklilik olduğunu düşünmekteyiz. Çünkü toplum ve devletin refahı, mutluluğu ve huzuru, bireyin mutluluğundan güç alır, onun üzerinden anlam bulur. Bu da, bireysel çaba gösterme sorumluluğunu bize yüklemektedir.

Pek çok düşünürün ortak görüşü, bu düşüncelerin, Aurelius'un felsefesinde ve imparatorluğunda hayat bulduğu şeklindedir. Bu mütevazı çalışmayla, umarız doğruya, iyiye, erdeme ve ahlaklılığa doğru küçük, ama anlamlı bir yol açabilmişizdir.

BİBLİYOGRAFYA

- ADIVAR, Adnan, Tarih Boyunca İlim ve Din, Remzi Kitabevi, 2. Basım, 1969
- AKŞİT, Oktay, Roma İmparatorluk Tarihi (M.Ö. 27-M.S. 192), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1976
- ANA BRİTANNİCA, Genel Kültür Ansiklopedisi, Ana Yayınları, İstanbul, 1990, c.15(Lua-Met)/ mad.Marcus Aurelius, c.18(Pir-Sak)/ mad.Roma Uygarlığı, Roma Dini
- ARAS,Özkan, www.dusunce.gezgini.com / felsefe / marcus_aurelius
- ARİES, Philippe-DUBY, Georges, Özel Hayatın Tarihi 1, Roma İmparatorluğundan 1000 Yılına, Çev. Turhan Ilgaz, Yapı Kredi Yayınları, 1. bsk., İstanbul, 2006
- ATADEMİR, Hamdi Ragıp, Filozoflara Göre Felsefe, Atademir Yayımevi, 1947
- AURELİUS, Marcus, Düşünceler, Çev. Şadan Karadeniz, Yapı Kredi Yayınları, Cogito, 1. bsk., İstanbul, 2004
- BİRLEY, Anthony, Marcus Aurelius, A Biography, Rev. Edition, Yale University, Pres. New Haven and London, 1987
- BRUN, Jean, Stoa Felsefesi, Çev. Medar Atıcı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006
- CHARTIER, Alain, Mutlu Olma Sanatı, Çev. S. Neval Şimşek, Kaknüs, 2. bsk., İstanbul, 2005
- DAVIES, Norman, Avrupa Tarihi, Çev. Ed. Mehmet Ali Kılıçbay, Çev. Burcu Çığman, Elif Topçugil, Kudret Eminoğlu, Suat Kaya, İmge Kitabevi, İstanbul, 2006
- ERDEM, Hüsamettin, Ahlak Felsefesi, 2. bsk., Konya, 2003
- GÖKALP, Ziya, Felsefe Dersleri, Sadeleştirilenler ve Yayına Hazırlayanlar: Ali Utku, Erdoğan Erbay, Çizgi Kitabevi, Konya, 2006
- GÖKBERK, Macit, Felsefe Tarihi, Remzi Kitabevi, 8. bsk., İstanbul, 1996
- GÜRSOY, Kenan, Tasavvuf (İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi), Yıl :8, Sayı :19, Temmuz, 2007
- HEATER, Derek, Yurttaşlığın Kısa Tarihi, Çev. Meral Delikara Üst, İmge Kitabevi, Ankara, 2007
- HUME, David, Din Üstüne, Çev. Mete Tunçay, Kültür Bahçesi Yayınları, 1. bsk. , Nisan, 1979.

- JANET, Paul, SÉAILLES, Gabriel, Metafizik ve İlahiyat, Fransızca'dan Çev: Elmalı'lı Hamdi Yazır, Eser Neşriyat ve Dağıtım, İstanbul, 1978
- KÜÇÜK, Hasan, Mukayeseli İslam ve Batı Felsefelerinde Sistematik Problemler, M.E.B. Yayınları, İstanbul, 1974
- LAO, Tzu, Tao Te CHING, Yol ve Erdemin Kitabı, çeviri, yorum ve notlar: Osman Yener, Anahtar Kitaplar Yayınevi, 1.bsk., İstanbul, 1998
- LONG, George, The Harvard Classics, Edited By Charles W. Eliot, "The Meditations of Marcus Aurelius", Translated By George Long, With Introductions and Notes, P. F. Collier and Son Corporation, New York, 1986
- MENZİLCİOĞLU, Çiğdem, Historia Augusta, Filozof İmparator Marcus Aurelius Antoninus, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2002
- MERİÇ, Cemil, Kırk Ambar, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1980.
- MONTAİGNE, Michel de, Denemeler, Çev. Kerim Çetinoğlu, Kum Saati Yayınları, İstanbul,
- ÖZGÜR, Pelin, K Dergi (yerel, süreli, haftalık yayın), 24. sayı, 16 Mart 2007
- PİKE, Royston E., Dictionnaire des Religions, Presses Universitaires de France (PUF), Paris, 1954
- RUSSELL, Bertrand, Batı Felsefesi Tarihi 1, Çev. Muammer Sencer, Say Yay., İstanbul, 2002
- SERVIER, Jean, Histoire de L'utopie, Idées, Gallimard, 1967
- TİMUÇİN, Afşar, Düşünce Tarihi 1, Gerçekçi Düşüncenin Kaynakları, Bulut Yay., 5. bsk., 2000
- TUNÇAY, Mete (Derleyen), Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi, Yeni Çağ, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. bsk., İstanbul, 2005, "Niccolo Machiavelli-Prens'ten Seçme Parçalar".
- ULAŞ, Sarp Erk, Felsefe Sözlüğü, Bilim ve Sanat [Yayınları], Ankara, 2002
- WHİTEHEAD, Alfred North, Düşüncelerin Serüvenleri, Çev. Yusuf Kaplan, Külliyyat Yayınları, İstanbul, 2008
- WWW.wikipedia.org/ wiki/ marcus_ aurelius
- YAZIR, Elmalı'lı Muhammed Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, Eser Neşriyat, 1979
- ZELLER, Eduard, Grek Felsefesi Tarihi, Çev. Ahmet Aydoğan, Say Yayınları, 2.bsk., İstanbul, 2008.

ÖZGEÇMİŞ

28.09.1978'de Ordu'da doğdu. Erzurum'da Atatürk İlköğretim Okulu'nu ve İmam Hatip Lisesi'ni bitirdi. 1996 yılında kazandığı Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nden 2000 yılında mezun oldu. 2003 yılında Felsefe Tarihi Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Eğitimine başladı. 2007 yılının Şubat ayında Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde Felsefe Grubu Dersleri öğretmeni olarak göreve başladı. Halen Merkez Ziya Gökalp Lisesi'nde görev yapmaktadır.